Skrifter utgifna af K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Upsala. V.6.

TRÄLDOMENS SISTA SKEDE

I SVERIGE

ETT KAPITEL UR VÅR ÄLDRE RÄTTS HISTORIA

AF

I. S. LANDTMANSON

UPPSALA 1897
ALMQVIST & WIKSELLS BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG

Förord till den elektroniska utgåvan

Detta verk av **Isak Sven Landtmanson** (1829-1901), som ingår i serien *Skrifter utgifna av K. Humanistiska Vetenskapssamfundet i Upsala* har i juli 2008 skannats i Maryland, sponsrat av Sloan Fondation och i augusti 2010 anpassats till Projekt Runeberg genom att Ralph E. har gjort om bilderna till 600 dpi tif G4 i svartvitt samt 300 dpi jpg-bilder i färg, vilka exponeras i ca 90 dpi tillsammans med OCR-text.

Träldomens sista skede i Sverige.

Vid början af den period, hvars rättsåskådning våra LandskapslagarDessa lagar citeras i denna afhandling öfverallt ordagrannt och utan något slags försök till »normalisering» efter texten i Schlyters »Samling af Sweriges Gamla Lagar». afspegla, utgöres vårt lands befolkning af två skilda beståndsdelar, de fria i flere olika gradationer och de ofria — trälarne. Dessa senare bildade nämligen en omfattande beståndsdel af befolkningen, ehuru de icke kunna sägas utgöra någon del af folket. De stodo nämligen, såsom enligt den då rådande grundsatsen rättslösa, egentligen utom samhället. Deras förhållande till detta förmedlades enligt denna grundsats uteslutande genom deras egare.

Från de äldsta tider, till hvilka några underrättelser gå, framträder träldomen såsom en bestående institution; och ännu i LandskapslagarneBeträffande den frågan, huruvida träldomen ännu finnes qvar i samtliga dessa lagar, äro följande anmärkningar att göra. Den enda af dessa rättskällor, som icke innehåller något stadgande, som ens i någon mån berör träldomen, är det fragment (innefattande Kristnu Balken) af Smålands-Lagen, som blifvit bevaradt till vår tid. De öfriga Landskapslagarne deremot visa otvetydigt, att träldomen i dem ännu är ett bestående institut — dock möjligen med undantag för Helsinge-Lagen. I denna lag lyder väl nämligen index till

Ærfþa b. fl. 13 på följande sätt: »Vm Offsinnis arf, ok Rantakna kunu Barns arf, ok Skötarf, ok Trälaarf, och Biltughä mans arf», men sjelfva den 13. flockens text innehåller intet stadgande om några förhållanden, som angå träldom. Och i denna lag för öfrigt förekommer ej det enkla ordet träl eller þræl, ej häller något af de ord, med hvilka träl i våra lagar brukar betecknas, (såsom »annöþuger», »hemahion», »ambat», »ofræls»). Väl förekommer deremot ordet »fræls», men icke såsom motsats mot träl, utan såsom betecknande en person, som är fri från skatt eller offentliga onera. I betraktande häraf synes det sannolikt, att vid den tid, då denna lag erhöll sin närvarande form, träldom icke vidare existerade inom det område för hvilket lagen gällde. — Hvad slutligen beträffar vår äldsta stadslag, Bjärköa-Rätten, som kan antagas vara ungefärligen samtidig med flera af Landskapslagarne, så kunde väl äfven om denna till en början någon tvekan ega rum. Väl finner man der i 21 pr. ordet þræl, men der användt såsom ett oqvädinsord, för hvars användande ansvar stadgas. Af detta förhållande kan emellertid ingenting med säkerhet slutas rörande den frågan, huruvida träldom ännu i verkligheten fanns. Men det är att märka, att det på samma ställe visar sig att ansvaret endast eger rum i det fall, att någon kallat en annan »þræl en han fræls er». Då härtill kommer, att ett annat ställe (17) innehåller följande stadgande: »Slar man æller kona sit frælst hion til goþræ wisu. þa ær þæt ogilt», hvaraf väl antydes, att husbonde kunde hafva, utom fria tjenstehjon, äfven sådana, som voro trälar, torde man ha skäl att antaga, att träldom enligt denna lag ännu fanns qvar, om den också numera ej hade någon synnerlig betydelse. qvarstår den. Men denna tid är äfven i detta afseende en brytningsperiod. Redan tidigt under denna

period visa sig spår till träldomens aftagande; och ännu innan perioden gått fullkomligt till ända kan träldomen anses hafva fullständigt försvunnit. Den period, som dessa lagar omfatta, kan derför sägas förete träldomens sista skede i vårt land.

Om träldomens beskaffenhet under den föregående tiden ega vi väl endast ofullkomliga underrättelser; men så mycket torde dock utan tvekan kunna antagas, att, om också trälarne icke alltid faktiskt behandlades med hårdhet, deras ställning i rent rättsligt afseende dock bestämdes helt enkelt däraf, att de betraktades såsom ting, öfver hvilka egaren hade samma rätt, som öfver hvarje annan sin egendom. Till sjelfva grundsatsen qvarstår denna åskådning ännu i Landskapslagarnes stadganden. Men om också trälens egare på grund deraf fortfarande kunde utöfva den rätt, som af denna grundsats följde, så visa dock dessa lagar mycket tydliga spår af att en annan åskådning mer och mer började vinna insteg — en åskådning, som påtagligen allt mer vann styrka genom Kristendomens växande inflytande. Verkan af denna åskådning visar sig i början hufvudsakligen i mera enstaka steg till förmildrande af trälarnes ställning äfvensom deri, att frigifning af trälar blef alltmer vanlig. Men redan före periodens slut kan den nya åskådningen sägas fullständigt hafva segrat. — Det är några hufvuddrag af den utveckling, som i detta afseende under denna period egde rum, som här skola meddelasÄmnet har endast af få svenska forskare blifvit behandladt. Bland dessa äro hufvudsakligen att märka Stiernhöök, som i sitt med skäl berömda verk »De Jure Sveonum et Gothorum vetusto» (1672) i Lib. II cap. 14 (»De Jure Dominorum et Servorum») gifver en framställning deraf, som visserligen är ganska kort, men i hvilken, äfven om senare forskningar i ett eller annat afseende gifvit anledning till en från hans afvikande åskådning, dock öfver hufvud röjer sig den klara historiska blick, som utmärker denne »den svenska lagfarenhetens fader», samt — i senare tider — Calonius, som i sin monografi »De prisco in patria servorum jure» (först utgifven i form af akademisk afhandling i Åbo år 1780 och senare tryckt i »Matthiæ Calonii Opera Omnia» Vol. 1. Holmiæ 1829, ss. 129—344, kort derefter öfversatt under titeln: »Om de forne Trälarnes Rätt i Swerige», af J. W. Liffman. Jönköping 1836) egnat åt ämnet en utförlig, noggrann och omsorgsfull undersökning, i hvilken dock saknas den tillämnade afslutningen »de modis finiendæ servitutis et libertinorum conditione». Detta arbete har naturligtvis icke kunnat lemnas å sido vid utarbetandet af den sammanträngda framställning, som här lemnas, utan har, såsom i det följande skall visa sig, tvärtom i många afseenden tjenat till ledning..

I. De sätt, på hvilka träldom uppstod.

Det vigtigaste af de sätt, på hvilka träldom kunde uppkomma, torde väl hafva, åtminstone i äldre tider, varit fångenskap i krigSannolikt kan detta också öfver hufvud betraktas såsom det tidigaste sättet för träldomens uppkomst i större omfattning. — Calonius är emellertid (s. 142) af den åsigten, att det tidigaste sättet för uppkomst af träldom är det, då en fri person frivilligt gifver sig till träl.. Hos germanerna i äldsta tider gällde, likasom hos den klassiska forntidens folk, den grundsatsen, att den, som ej var medlem af samhället, icke häller hade någon rätt. Den, som i krig — vare sig egentligt krig eller vid vikingatåg — blifvit tillfångatagen (hærtakin), blef derför träl. Härpå lemna sagornas berättelser tillräckliga bevis. I våra lagar finnes väl grundsatsen icke alldeles uttryckligen uttalad. Men att den varit rådande, framgår, såsom Calonius (s. 152) anmärker, af **Ög.** Gb. 14. och **Gotl.** I. 28. 6. Af dessa stadganden visar det sig nämligen, att medlemmar af vårt folk kunde af denna anledning vara trälar i främmande land. Och af den i **Vg.** I. Þb. 12. 2. uppställda grundsatsen: »þy lik lagh ok ræt sum utlænskir mæn göra os. þylikæn uilium uir þem göræ» följer då, att medlemmar af främmande folk, som blifvit tagna i krig, blefvo trälar här i landet.

Ett vigtigt sätt, på hvilket träldom uppkom, är vidare födsel. Härom framträda mycket skiftande grundsatser hos olika

folk. Romarne hänförde detta fall under *accessio*. Enligt regeln: »res accessoria sequitur rem principalem» gällde derför i fråga om slafvar, likasom i fråga om djur, den grundsatsen, att den, som egde modren, äfven blef egare af dess afkomma. Hos de sydgermanska folken utbildade sig den hårdare grundsatsen, att, om en af föräldrarne var träl, barnet blef träl — en grundsats, som senare fick sitt uttryck i den tyska rättsregeln: »Das Kind folget der ärgern Hand». Deremot synes det sannolikt att hos våra förfäder redan tidigt en mildare åskådning varit rådande. I alla händelser finner man, att i våra landskapslagar, ehuru förbindelser mellan fri man och ofri qvinna och omvändt mellan träl och fri qvinna helt naturligt sågos med oblida ögonDetta framgår deraf, att fri qvinna, som tagit träl till man, säges »ganga awgh or ætt sinni». **Upl.** Æb. 19. o. **Vm.** II. Æb. 14., likväl om de barns ställning, som födas i en sådan förbindelse, en grundsats uttalas, som är den mildaste, som kan uppställas, så länge öfver hufvud träldom kan uppkomma genom födsel — nämligen att barnet blir fritt, om en af föräldrarne är fri, hvilken grundsats i lagarne finnes uttalad i uttrycket: »gangi æ barn a bætre alf», (**Ög.** Gb. 29. 1., **Upl.** Æb. 19., **Sdm.** Æb. 3. 2., **Vm.** I. Gb. 4. pr. och II. Æb. 14). Väl skulle det kunna synas som om åtminstone en modifikation i denna grundsats gjordes i det i **Ög.** Æb. 14. förekommande stadgandet: »Nu afla man barn uiþ huskunu manzs; þa a han luka siax öra firi sianga gangu ok fulle atær dax uærkin taki barn siþan kristit ær ok uari frælst. Nu sitær barn inne um ar gialdi firi tua öra: sitær um siax gialde firi tolf öra: sitær nat a þet siunda gialde fulla lösn». Och det synes sannolikt att det är på detta ställe som Stiernhöök stöder sig då han (a. arb. s. 206), efter att hafva redogjort för de öfriga sätt, på hvilka träldom kunde uppkomma, tillägger: »Ceterum ex servis quomodocunque factis, quidquid natum erit, in parentum conditione & necessitate serviendi vivebat: olim quidquid etiam ex libero & serva, nisi aut matrimonio sibi servam liber copulasset, aut partum pater in libertatem redemisset: & recte quidem: ex ancilla enim aliena acquirere non licuit quod partus de jure ejus esset, cujus fuit ancilla, quæ non sibi aut aliis sed domino acquirebat». Stiernhööks mening synes här vara, att barn af en fri man och en annans trälinna föddes till träldom,

men att fadren i detta fall var berättigad att lösa barnet ur träldomen. Och det torde väl äfven hafva varit hans mening, ehuru han ej uttryckligen uttalar detta, att denna fadrens rätt preskriberades, om den icke inom viss tid utöfvades. Å andra sidan framställer deremot Calonius (a. arb. ss. 157—160) den åsigten, att intet undantag gifves från den af lagarne uppställda regeln, att, om endera af föräldrarne var fri, barnet blef fritt, att således denna regel gällde utan afseende på huruvida förbindelsen var loflig eller oloflig, men att visserligen för att barnet skulle bli fritt det fordrades, att fadren skulle erkänna det såsom sitt barn samt — i den händelse att modren var en annans trälinna — att fadren skulle till denne utgifva ersättning för den skada, som förorsakades honom derigenom, att hennes dagsverken i följd af barnsbörden försummades, äfvensom ersättning för den kostnad, som för barnets underhåll drabbat modrens egare. Till säkerhet för utbekommande af denna ersättning hade egaren, enligt Calonii mening, en detentionsrätt till barnet; och det är erläggandet af denna ersättning, som

på det ifrågavarande stället betecknas med ordet »lösn», som sålunda här icke får uppfattas såsom det pris för hvilket en träl friköptes ur träldomen; och någon preskriptionstid, inom hvilken fadren skulle utöfva sin rätt, finnes det, enligt hans mening, icke i lagarne bestämd. Ett uttryck af den mildare åskådning, som här röjer sig, är äfven, såsom Calonius anmärker, det stadgandet (i **Vm.** I. Gb. 4. 1) »Kombir þræll. i. land wart . i lagha giptu. quæl ængin han . i . hans lif daghum . hawi ængi vizord at quælia barn hans». En jämförelse af lagarnes hithörande stadganden synes också tala för riktigheten af Calonii uppfattning af betydelsen af det ifrågavarande stället i Östgötalagen.

Vidare kan det icke vara något tvifvel om, att det i alla händelser fanns en tid, då träldom kunde uppkomma derigenom, att en fri person frivilligt gaf sig till träl — i hvilket fall trälen kallades gæfþræl. Att det funnits en sådan tid, framgår af de uttryckliga förbud mot sådan träldom, hvilka några af lagarne innehålla. Bestämdast och fullständigast framträder ett sådant förbud i **Upl.** Kpm. 3. 3: »hawi ængin wald att giwæ sik til giæffþræls ok ængin ma ok annan til giæff þræls takæ». Förbudet upprepas i något kortare form i **Sdm.** Kpm. 3. 3. Detförekommer emellertid redan i **Ög**. Æb. 11, der det uttryckes så: »Nu ma egh man iorþ ælla annat gozs giua undan rættum aruum sua sum för uar i laghum ok egh sik til gæfþræls giua; þy at þæt gaf birghir iarl af». — Det synes emellertid kunna sättas i fråga, af hvilken omfattning detta förbud var, d. v. s. hvad som egentligen är att betrakta såsom »gäfträldom». En sådan fråga har sin anledning deri, att äfven de lagar, som innehålla detta förbud, omtala såsom fortfarande bestående sådana förhållanden, hvilka synas kunna hänföras under kategorien »gäfträldom». Hit hör hvad som stadgas i **Ög**. Æb. 12, der till och med sjelfva uttrycket »gæfþræl» användes, samt vidare ställen i de flesta af de öfriga lagarne, der väsentligen samma förhållanden beröras, ehuru uttrycket »gæfþræl» der icke förekommer. Hit hör vidare åtminstone ett ställe i **Ög**., på grund af hvilket Amira antager, att en fri person kunde till gäldande af en skuld genom en *datio in solutum* öfverlemna sig sjelf till borgenären.

Hvad nu först angår **Ög**. Æb. 12, så behandlar detta ställe det fall, då en person af svaghet eller sjukdom (uan mæt ælla siukdombær) var urståndsatt att själf sörja för sitt uppehälle och derför ville, mot åtnjutande af underhåll, öfverlemna sin egendom åt en annan. Det stadgas der, att han skall då först bjuda sig åt sina fränder (i första rummet sin närmaste arfvinge och sedan de öfriga, sannolikt i den ordning, som bestämdes af skyldskapens närhet). Först om ingen af dem ville mottaga honom, fick han bjuda sig åt hvem han ville. Den, som under sådana förhållanden åtnjöt underhåll, betecknas på detta ställe med uttrycket »gæfþræl». Det förhållande, om hvilket här stadgas, är väsentligen detsamma, som är mycket vanligt i de danska provinslagarna och i dem betecknas med uttrycket »flatføræ sik» och som äfven under benämningen »flatfara sik» eller »flatfaras» förekommer i **Vg**. (I. Jb. 3. 1., II. Jb. 5 och Add. 11. 10). - Sjelfva förhållandet förekommer också, dock icke under denna benämning, i **Upl**. Jb. 21, **Sdm**. Jb. 17, **Wm**. I. Gb. 16. 1. och II Jb. 17 samt med någon modifikation i **Hels**. Jb. 15. Frågan är nu huruvida den ställning, som intogs af den, hvilken på detta sätt öfverlemnat sig och sin egendom till annan, är att betrakta såsom träldom. Enligt de danska provinslagarna förlorade en sådan person (»Fledföringen») icke, genom att så öfverlemna, sig sinpersonliga frihet; men i följd deraf, att han saknade all förmögenhet, förlorade han dock i väsentlig mån sin sjelfständlghet — han kunde sålunda ej giltigt företaga rättshandlingar, han kunde hvarken fordra ed af andra eller sjelf vara mededsman; och den, som mottog fledføringen, var skyldig att ansvara för hans gerningarJfr Kolder. Rosenvinge, Grundrids af den danske Retshistorie. Kbh. 1860, ss. 122 ff. och Stemann, Den danske Retshistorie. Kbh. 1871, ss. 301—305.. Huru det i detta afseende förhöll sig enligt vår äldre rätts grundsatser, torde icke vara lätt att utreda. Det är möjligt, att saken förhöll sig så, som Schlyter synes antaga, då han (Gl. t. **Ög**. v. gæfþræl) anmärker, att den, som enligt **Ög**. Æb. 12. öfverlemnat sin egendom till annan mot försäljning, kallades gæfþræl »quia dicta bonorum cessio antiquissimis temporibus revera cum deditione in servitutem conjuncta erat». Hans mening synes sålunda vara, att i äldsta tider verklig och fullständig träldom inträdde genom ett sådant öfverlemnande. Att emellertid detta förhållande sedermera enligt hans mening förändrade sig visar sig deraf, att han omedelbart efter det anförda tillägger: »at vero hæc a Duce Birgero prohibita (Æb. II,) illa tamen sub certis conditionibus in usu remansit (Æb. 12)». Beteckningen gæfþræl i Æb. 12. skulle således ha bibehållit sig från en äldre tid, oaktadt det förhållande, som nu dermed betecknades, var ett

annat än det, för hvilket beteckningen under den äldre tiden i egentlig mening användesEnligt Schlyters åsigt användes deremot i **Ög**. Dr. 17. 2. uttrycket »gæfþræl» i sin ursprungliga betydelse. Han anmärker nämligen beträffande det på detta ställe förekommande stadgandet om beloppet af böterna för dråp å »gæfþræl»: »id certe, ante Birgeri tempora scriptum, non valuit, de eo, qui postea nomine magis quam re fuit gæfþræl (Æb. 12. 1.)».. I alla händelser synes det — hurudant förhållandet än i äldre tider må hafva varit — dock otvifvelaktigt, att efter Birger Jarls stadga en persons öfverlemnande af sin egendom till en annan mot försörjning — om det ock medförde en rättsminskning, hvars omfattning dock icke är fullt tydlig — likväl icke medförde en verklig och fullständig träldomVid jämförelse mellan stadgandena i **Ög**. Æb. 11. och 12. vill det synas antagligt, att det förut icke varit ovanligt, att arflåtare undandragit sina lagliga arfvingar sin qvarlåtenskap genom att gifva sig i träldom hos en annan och att med anledning deraf Æb. 11 stadgar dels förbud mot gäfträldom öfver hufvud, dels förbud mot att vid afstående af egendom mot försörjning träda arfvingarnes intressen för nära, hvarför i Æb. 12. närmare föreskrifter gifvas om de vilkor, under hvilka dylikt afstående finge ega rum..

Hvad derefter beträffar det ställe i **Ög**. — Vaþam. 4. — på hvilket Amira hufvudsakligen stöder sin åsigt, att en fri person kunde till gäldande af en skuld genom en *datio in solutum* öfverlemna sig sjelf såsom träl åt borgenären, så lyder detta ställe så: »Nu stial man ælla kona ok firiuærka sik. alt þæt þön gæra i sua höghum sakum sum þön sitia inni firi. Þa suari þæn sum þöm hauær inni mæþ sik. Þaghar höghra stighær æn þön sitia inni firi. Þa a ættin baþe taka och böta firi þöm». Amira söker nu att visa, att på detta ställe fråga är om en gäldenärs frivilliga öfverlemnande af sig sjelf i gäldsträldom hos borgenärenHans bevisning är (Nordgerm. Obligationenrecht I, s. 131, n. 3) följande: »— — dort (Vaþam. 4.) ist blos gesagt, dass Männer und Weiber in Folge von Diebstählen in Schuldknechtschaft sein können nicht aber ist gesagt, dass sie zwangsweise verknechtet werden. Letzteres ist hier sogar ausgeschlossen, weil von dem Fall die Rede ist, wo ein Mann oder eine Frau durch Diebstahl »sich verwirkt» hat und in Folge davon in Schuldknechtschaft gekommen ist. Da das Östgötische Recht wegen Diebstahls nur Lebens-, Leibes- und Freihetsstrafen kennt (Vaþ. 32. pr. §§ 1—3, 6. 33, § 1, 35) so kann in Folge von Diebstahl Schuldknechtschaft nicht als Strafknechtschaft eintreten (wie Schlyter Gl. zu **Ög**. s. v. forværka und inne meint), — aber auch nicht als executorische Schuldknechtschaft, weil es nach östgötischem Recht um Diebsbusse eine Fxecution principiell nicht gibt. Bleibt also nur die Annahme dass die Männer, die nach **Ög**. Vaþ. 4 wegen Diebstahls in Schuldknechtschaft kommen, sich freiwillig in dieselbe ergeben.» — Amira anser för öfrigt (s. 127, n. 2. — Jfr s. 480) sannolikt, ehuru det icke är uttryckligen uttaladt, att borgenären icke kan vägra att låta sig nöja med gäldenärens öfverlemnande af sig sjelf till gäldsträldom, såsom *datio in solutum*.. — Mot hans bevisning i detta afseende synes visserligen den anmärkning kunna göras, att det kan ifrågasättas huruvida under begreppet »firiværka sik» låter hänföra sig ett frivilligt öfverlemnande. Antager man emellertid Amiras tolkning såsom riktig, så återstår dock den frågan, huru denna uppfattning låter förena sig med det i Æb. 11. gifna förbudet mot »gäfträldom». Två förklaringar synas här vara möjliga. Den ena vore att stadgandet i Vaþam. 4. af förbiseende kommit att qvarstå vid sidan af det nyss nämnda förbudet (på samma sätt som, enligt Schlyters mening, stadgandet i Dr. 17. 2. kommit att qvarstå äfven efter Birger Jarls stadga). Den andra förklaringen åter vore, attenligt lagens mening »firiværka sik» i Vaþam. 4. icke medför eller innebär någon fullständig träldom, hvilket deremot den »gäfträldom», som aflystes genom Birger Jarls stadga, skulle göra — att sålunda den träldom, som uppkomme genom gäldenärens *datio in solutum* af sin egen person skulle vara på samma sätt vilkorlig och ofullständig, som den, hvilken uppkommit derigenom att qvinna, hvilken icke kunnat erlägga böterna för tjufnad enligt Vaýam. 35 och 37 (hvilka ställen i det följande skola behandlas), exsekutoriskt gjordes till borgenärens »ambat». Denna förklaring, hvilken i sjelfva verket synes vara den sannolikare, är väl ock den, som Amira antager.

Derefter är vidare att taga i betraktande den frågan, huruvida enligt dessa lagar träldom kunde uppkomma derigenom, att en fri person dömdes till träldom såsom straff för en af honom begången förbrytelse. Af denna mening är Calonius. Han yttrar nämligen härom (a. st. s. 148): »Quarto, *in poenam* delictorum et præcipue commissi furti, in servitutem *Judicis sententia* addicebantur liberi homines, quotiens non haberent unde actori

satisfacerent et multam lege statutam solverent. Superest notabile ejus rei vestigium in *Jure Ostrogothico,* quo edicitur nuptam feminam, vel solutam cui legitimus esset tutor intra præfecturam et legiferatum, furti tertium convictam, si mulctam pro ea solvere nollet maritus vel tutor, actori in servitutem esse tradendam: illam vero quæ tutorem non haberet, nec ipsa solvendo esset, etiamsi prima vice furtum patrasset, mox ad servitia vel actori, vel Procuratori Fisci, Konungs Soknare, vel judici territorii præstanda, esse condemnandam, quia furtum libertatis suæ fecisset». Såsom stöd härför åberopar han **Ög**. Vaþam. 35 och 37. På det förra af dessa ställen stadgas det, att, om en qvinna, som har målsman, stjäl full tjufnad, målsmannen skall böta för henne först af hennes gods, om sådant finnes, men sedan af sitt eget, likaledes, om hon stjäl andra gången; men, om hon stjäl tredje gängen eller oftare, då har målsmannen (i motsats till hvad som eger rum vid andra brott) rätt att välja, om han vill lösa henne (genom erläggande af böterna) eller ej. Vill han ej lösa henne, eger den bestulne rätt att välja, om han vill »giua hænne lif», eller, mot att erlägga en mark till konungen och en till häradet, få henne till trälinna (ambat) eller stena henne i hjel. — På det

senare af de anförda ställena åter stadgas det, att om »löska kona», som ej har målsman inom landet, stjäl, då är hon förfallen till tre markers bot. Har hon då sjelf gods att böta med eller vill någon annan böta för henne, »pa. ær aæt got». Sker intetdera, »ba hauær hun firistolit frælsi sinu», och då eger endera, målseganden, konungens soknare eller häradshöfdingen (med företräde för den förstnämnde) att, mot erläggande af en mark till hvardera af de öfriga till andel i böterna berättigade, lösa henne till sig; och hon »uari hans ambat». Den i detta fall omtalade art af träldom, hvilken CALONIUS (jfr ofvan anförda ställe samt s. 163) betecknar såsom servitus poenœ och för hvilken han anser (s. 149) i äldre tider icke blott qvinnor, utan äfven män hafva varit utsatta, uppfattas också af SCHLYTER (Gl. t. **Ög.** v. »forværka» och »inne») såsom en *servitus poenæ.* Denna uppfattning delas icke af AMIRAa. arb. s. 127, n. 3. — Jfr det ofvan anförda stället s. 131, n. 3., hvilken, såsom det synes på goda skäl anser träldomen i detta fall vara en art af »Schuldknechtschaft», som inträdde i följd af exsekution för viss art af skuld, nämligen skuld för böter, men i denna strängare form — ty han skiljer mellan denna form och en mildare form af Schuldknechtschaft - endast i det fall, att det brott, för hvilket böterna skulle utgå, var stöld, endast om den, som skulle gälda böterna var kvinnaRörande CALONI ofvan anförda åsigt, att under en tidigare period äfven män drabbades af träldom såsom straff för begången stöld, anmärker AMIRA (a. arb. s. 132, n. 2) »- -fürs ältere Recht (vor **Ög**.) behauptet er auch eine »Strafknechtschaft» von Männern wegen Diebstahls, freilich nur af Grund allgemeiner Betrachtungen, während alles, was wir übers altschwedische und insbesondere östgötische Strafrecht aus den Quellen wissen, dagegen spricht»., och - bland våra landskapslagar - blott i Östgötalagen. - Denna art af träldom var för öfrigt, enligt AMIRAS meninga. arb. s. 127. icke en fullständig och ovilkorlig sådan. Ty då den var resultatet af en exsekution, som afsåg att bringa gäldenären i borgenärens våld, så upphörde gäldenären endast för detta ändamål och endast så till vida att vara medlem af rättssamhället. Hans ättemän togo äfven derefter, likasom förut, böter för missgerningar mot honom. Och likasom förut erlade de, om också icke i första hand, försoningsböter för missgerningar, som han begått. Särskildt visar sig vilkorligheten af hans ofrihet deri, att den inträ-

der först i det fallet, att borgenären hvarken ur dens gods, hvil-ken häftade för skulden, eller af tredje man kunde erhålla godt-görelse, och deri, att denna träldom upphör så snart tredje man betalar for honom. AMIRA anser det vidare icke sannolikt -iust derför, att träldomen endast var vilkorlig - - att borgenären kunde förtära efter behag med gäldenären.

Men, om nu det sätt, på hvilket Amira sålunda angifver gäldenärens ställning till borgenären i detta fall, öfver hufvud måste antagas vara träffande, sá synes det tillstånd, i hvilket gäldenären här befinner sig, icke rätteligen kunna — oaktadt uttrycken »vari hans ambat och ba hauær hon finstulit frælsi sinu» — karakteriseras såsom träldom i den verkliga och fullständiga mening, då träldomen innebär att egaren helt och hållet råder öfver trälen såsom öfver hvarje annan sin egendom. — Ännu mindre kan då såsom verklig träldom betraktas den mildare art af Schuldknechtschafb, på hvilken Amira anför exempel ur Gotlandslagen och Svealagarne (jfr de i noterna till ss. 129 och 130 anförda ställen i lagarne). I de dit hörande fallen blir nämligen gäldenären fortfarande fri (hvarför ock missger-ningar af och mot en sådan »Schuldknecht» äro i »fræls manz botum); men han blir borgenärens

tjenare; och värdet af det af honom i denna egenskap utförda arbete afräknas pä hans skuld.

Slutligen är att anmärka, att det synes vara skäl att antaga, att, utom de nu anförda, i äldre tider flere andra sätt funnits, pa hvilka träldom kunde uppkomma. Somliga af dessa antydas öfver hufvud icke i denna periods lagar; om andra äter torde man pa grund af hvad dessa lagar innehålla kunna antaga, att de väl tidigare förekommit, men numera icke erkännas. Sa uppkastar CALONIUS (ss. 145 f{.) den frågan, huruvida ej i äldre tider en fader kunde strafflöst hemma hos sig q va rh a Ila såsom trä-1 a r sina egna barn och anmärker dervid, att i betraktande af den stora omfattning, som husfadersmakten otvifvelaktigt under den äldre tiden hade, i det att fadern till och med egde att utsätta sina barn - hvilket bevisas af förbudet deremot i Gotl. I. 2. pr. - frågan bör jakande besvaras, da det måste anses vara en erkänd rattsgrundsats, att den, hvilken en starkare ratt tillerkän-»4

nes, äfven bör anses ega den svagare. I sjelfva verket synes ej häller någon grundad invändning kunna göras mot denna hans åsigt. Men att denna tid var förgången under den period, då Landskapslagarne gällde - - derom kan väl icke vara något tvifvel. På väsentligen samma skäl torde det ock kunna antagas, att under en äldre tid fader kunde till träldom försälja sina egna barn; men att en sådan rätt icke i denna periods lagar tillerkännes honom, är påtagligt. Väl torde stadgandet i Ög. Æ. 25. 1; »Nu aflar bonde barn uib huskunu sina: ba ma egh bondin barn sit i sældi lata. ok egh annöbught haua» - väl torde detta förbud utvisa, att den tid icke var långt aflägsen, då det icke var ovanligt att en fader sälde barn, som han aflat med trälinna. Men, då försäljning af barn, som man aflat med fri qvinna, icke ens omtalas, torde det kunna antagas att ett förbud deremot icke ansågs nödigt. - - Hvad öfver hufvud försäljning af trälar angår, så var sådan, om också i de yngre lagarne endast med mer eller mindre väsentliga inskränkningar tillaten, dock under denna period, såsom längre fram skall visas, mycket vanlig. Det skulle emellertid vara oegentligt, att i det fall, då en person till en annan försålt en sin träl, beteckna försäljningen såsom ett sätt, på hvilket träldomen uppkommit, da denna i detta fall förutsattes redan vara lör handen. Försäljning åter af en fri person till trål-dom var, såsom rlere af lagarne visa, ett groft brott, nämligen men-ni skor of (plagium), hvilket strängt bestraffades. Härom heter det i Ög. Vabam. 30. 1.: Nu sæll man frælsan man i annöbughan stab meb uin ok uitne. bote fin fult ok næbærtiught. pær skal frælsan lösa sum hittis. egh ma fræls at lepznum gänga och i Vm. II. Kpm. 4: 1 hvar sum frælsan man sæl oc i siup læggær, hæti vip XL. marcom». Grundsatsen, om ock i något förändrad form (hvarom mera längre fram) framträder ock-. 1 i Upl. Kpm. 3. pr. och i Sdm. Kpm. 3. pr.). - Hvad angår andra sätt för uppkomsten af träldom, anmärker CALONIUS (s. 160), att man ingenstädes i var äldre historia finner omtaladt, att någon på spel förlorat sin frihet— hvilket, enligt Taciti berättelse (Germania c. 24), varit mycket vanligt hos sydgermanerna - - ej häller att den, som vid envig blifvit besegrad, förlorat sin frihet. Härvid synes emellertid kunna anmärkas, att äfven om några sådana fall ej från vår forntid omtalas, det dockej synes omöjligt att de kunnat förekomma, då det, såsom förut är anfördt, kan anses otvifvelaktigt, att en tid funnits, då en person frivilligt kunde gifva sig till träl. Hvad CALONIUS slutligen på det anförda stället tillägger derom, att hos oss träldom icke inträdde såsom påföljd af tiggeri och lösdrifveri samt att ännu mindre träldom inträdde derigenom att en person hade sin bostad inom ett visst område, är utan tvifvel riktigt.

II. Trälens ställning till egaren och till samhället.

Det är förut anfördt, att äfven hos oss träldomen ursprungligen innebar, att trälen var sin herres egendom, såsom hvarje annan sådan, hvaraf följer, att det, som angår trälens ställning, i hufvudsakliga afseenden hör till framställningen af eganderätten, om också det icke kan förbises, att herrens eganderätt i någon mån fick en särskild gestaltning i följd af det förhållande, att objektet för eganderätten i detta fall var en sjelfmedveten varelse. Och det är naturligt att detta i allt större mån skulle ega rum, ju mera kulturen gjorde framsteg. Väl torde, såsom förut är antydt, herraväldet öfver trälen redan under den hedniska tiden börjat faktiskt utöfvas med mindre hårdhet, än den, till hvilken herren rättsligen hade befogenhet. Men ännu i våra landskapslagar, sådana de nu äro till oss bevarade, qvarstår fortfarande väsentligen den ursprungliga uppfattningen af träldomens rättsliga betydelse. Emellertid visa sig redan tidigt i dessa lagar tecken till en småningom försiggående förändring i detta

afseende, i det att steg för steg i viss mån ett erkännande äfven af trälens personlighet gör sig märkbart — visserligen i något olika grad i olika lagar. Det är naturligt att i första rummet Kristendomens inflytande bidragit till denna förändring. Derför synas också de tidigaste stegen i denna riktning hafva bestått deri, att trälarne betraktas och behandlas såsom medlemmar af kyrkan och såsom delaktiga i kyrkans förmåner. Men det är lätt förklarligt att detta förhållande äfven skulle småningom inverka på trälarnes ställning till det borgerliga samhället. Äfven i och till detta erhålla de småningom en viss rättsställning, i väsentliga afseenden i strid mot den ännu i lagarnes ord framträ- ej synes omöjligt att de kunnat förekomma, då det, såsom förut är anfördt, kan anses otvifvelaktigt, att en tid funnits, då en person frivilligt kunde gifva sig till träl. Hvad CALONIUS slutligen på det anförda stället tillägger derom, att hos oss träldom icke inträdde såsom påföljd af tiggeri och lösdrifveri samt att ännu mindre träldom inträdde derigenom att en person hade sin bostad inom ett visst område, är utan tvifvel riktigt.

II. Trälens ställning till egaren och till samhället.

Det är förut anfördt, att äfven hos oss träldomen ursprungligen innebar, att trälen var sin herres egendom, såsom hvarje annan sådan, hvaraf följer, att det, som angår trälens ställning, i hufvudsakliga afseenden hör till framställningen af eganderätten, om också det icke kan förbises, att herrens eganderätt i någon mån fick en särskild gestaltning i följd af det förhållande, att objektet för eganderätten i detta fall var en sjelfmedveten varelse. Och det är naturligt att detta i allt större mån skulle ega rum, ju mera kulturen gjorde framsteg. Väl torde, såsom förut är antydt, herraväldet öfver trälen redan under den hedniska tiden börjat faktiskt utöfvas med mindre hårdhet, än den, till hvilken herren rättsligen hade befogenhet. Men ännu i våra landskapslagar, sådana de nu äro till oss bevarade, qvarstår fortfarande väsentligen den ursprungliga uppfattningen af träldomens rättsliga betydelse. Emellertid visa sig redan tidigt i dessa lagar tecken till en småningom försiggående förändring i detta afseende, i det att steg för steg i viss mån ett erkännande äfven af trälens personlighet gör sig märkbart — visserligen i något olika grad i olika lagar. Det är naturligt att i första rummet Kristendomens inflytande bidragit till denna förändring. Derför synas också de tidigaste stegen i denna riktning hafva bestått deri, att trälarne betraktas och behandlas såsom medlemmar af kyrkan och såsom delaktiga i kyrkans förmåner. Men det är lätt förklarligt att detta förhållande äfven skulle småningom inverka på trälarnes ställning till det borgerliga samhället. Äfven i och till detta erhålla de småningom en viss rättsställning, i väsentliga afseenden i strid mot den ännu i lagarnes ord framträ-

dande gamla uppfattningen af träldomens betydelse. Visserligen var emellertid den rättsställning, som de sålunda erhöllo, ännu i hög grad inskränkt och för öfrigt något olika för olika klasser af trälar. Ty mellan dessa egde en viss olikhet rum dels med afseende på sättet för träldomens uppkomst, dels med afseende på arten af den tjenst och de förrättningar, till hvilka de användes.

Med afseende på det nu anförda torde det, till vinnande af en någorlunda klar öfversigt af utvecklingen, vara lämpligast att först redogöra för beskaffenheten och omfånget af den rättsliga makt öfver trälarne, hvilken enligt lagarnes regel tillkom herren, och sedan söka att uppvisa huru och i hvilka afseenden trälarne dock småningom erhöllo en viss rättsställning.

Betydelsen och omfånget af herrens rättsliga makt öfver trälarne bestämmas deraf. att den i sjelfva verket är eganderätt. Trälarne likställas fullständigt med andra föremal för eganderätt1. Derför utöfvar herren mot och i afseende på dem alla de befogenheter, som eganderätten innebär. Detta är ännu enligt landskapslagarne i allmänhet - - om också i dessa lagar antydningar gifvas att trälarne icke i allmänhet behandlades med grymhet- och om också, i synnerhet i de yngre lagarne, enstaka stadgan-den visa att en ny åskådning är på väg att vinna insteg - - herrens rätt. Sålunda kunde denne — och i sjelfva verket icke blott han, utan äfven hans hustru och barn — efter godtycke

1 Så heter det t. ex. i Upl. Mhb. 53 (som har till rubrik: »Hittir man fæ man/, ællr hema bion) i § 2. »Nu hittir man hema bion manz. hawi)

2 Såsom bevis pa den menskliga behandling, som efter regeln kom trälarne till del, påpekar Calonius (v 227)

uttrycken i det edsformulär, medhvil-ket egaren af en stulen trål betygade att trälen var hans egendom (Vg. I. \>b.

171: »-------iak födde han hema i husum-------]>er uar i klæbum uafbær ok

i uaggu lagber», vidare stadgandet i Vg. I. Mdr. 15, hvaraf det visar sig, att det ej var ovanligt, att trälen fick deltaga i de fries gästabud samt att för

i. som der tillfogades den förre, skulle botas lika mycket som för vald mot fria män. Emellertid visar visserligen det ännu i Kr. L. L. (Dr. vi. 13) bibehållna uttrycket »trælbæria» den behandling, för hvilken trälarne i äldre tider k u n d e vara utsatta.TRÄLDOMENS SISTA SKEDE I SVERIGE 17

saklöst lemlästa och till och med dräpa trålen1. Han kunde också, när en trål begått en rättskränkning mot en främmande person, utlemna trälen till den kränkte". Vidare hade egaren under den äldre tiden oinskränkt rätt att föryttra trälen. klan kunde således försälja honom8, bortbyta honom4 och bortgifva honom '. ()fver hufvud måste det antagas, att en träls egare kunde till en annan öfverlåta trälen genom hvarje föryttringssätt, som var i och för sig lagligt. Emellertid finner man, att i vissa af de yngre lagarne inskränkningar göras i egarens rätt att föryttra sin träl1'. Herren hade ock vidare rätt att vinna äter en träl, som på orättmätigt sätt kommit ur hans besittning. Denna rätt kunde

1 Så stadgas i Ups. Mh. 6. y. »æ hwat o frælst folk giör. ællr liutær. |>a væri swa gilt .j. botuni sum allir frælsir. uta.ii bonden ællr husfrun . ællr börn f>eræ kunnu hanum nokot gioræ. hwat pæt ær hældær .j. drapum ællr sarum. wæri allt o gilt .j. alli bot.»

2 »lebis nokot til o fræls nian/, pa wæri bonde han ællr bote före han swa sum före frælsæn man. ællr giwi malseghandæ. prælin utt före giærji sinæ.» (Upl. Mh. 44- O- Jfr Vm. II. Mh. 24. 8.

:! Jfr det förut anförda Ög. Yinso. 1., vidare Eghnas. 23. och Vg. I.)>b. 19.

4 Att egaren, då han kunde försälja träl, äfven kunde bortbyta honom, är väl otvifvelaktigt, Denna lians rätt kan väl emellertid icke sägas bevisas al de af Caloxius (s. 201) anförda ställena (Ög". Yabam. 16. pr. o. 21. 1). Det fall, som på dessa ställen omtalas, är nämligen det, att, då en träl blifvit slagen sä att lians arbetskraft derigenom blifvit förminskad, den, som slagit honom, måste till ersättning lemna den slagnes egare en sin träl.

5 Det fall, som särskildt omtalas, är det, att träl bortgifves till omynd (Ög. Gb. 16. pr.).

6 I detta afseende äro att anmärka stadgandena i Upl. Kpm. 3. pr.: »Hawi ængin kristin wald kristnan at sæliæ. py a t kristær war sælder. ok [>a lösti kristær allæ kristnæ. Nu kan man frælsæn sæliæ. wærpær han gióddær ok gopær giör. }ki bote jiæn fiurætighi markær pær frælsæn sældi. Nu sæl kristin man kristnæn. ok ær bo hans præll. jia wærpær pæn fræls sum saldær ær mæj> pe salu. ok hin taki wærb sitt atær sum kiöpte. ok ær ængin bot at. ok wæri aldrigh o fræls sibæn», samt i Sdm. Kpm. 3. pr., hvilket har hufvudsakligen samma innehåll, men är något kortare. — I den förra delen af dessa stadgan-den framträder i allt hufvudsakligt, ehuru något annorlunda uttryckt, samma grundsats, som i de förut anförda stadgandena i Ög. Vapam, 30. 1. och Viu. Kpm. 4 , nämligen att försäljning af en fri menniska är en förbrytelse, som ådrager strängt straff. I den senare delen äter har förbudet derutöfver erhållit den utsträckning, att det icke häller är tillatet att sälja träl, som är kristen. Men verkan al' detta förbuds ölverträdelse är blott den, att försäljningen är ogiltig och att dcw försålde erhåller friheten.

K. Huru. Vet, Sam/, i Upsala. V. 6. 218 I. S. LANDTMANSON

han under vissa omständigheter utöfva egenmäktigt, i andra fall åter endast genom samhällsmyndigheternas anlitande. I det förra fallet berodde det väl hufvudsakligen på hans egen omsorg och påpasslighet, om han skulle återfå trälen; emellertid gynna visserligen lagarna hans i detta afseende företagna åtgärderJfr härom Calonius (ss. 204 ff.). Han anför i detta afseende stadgandet i Skåne L. I. 129: »Far man æftir hionæ sit oc hittir þæt. taki þæt bort saclöst hwar sum han hittir þæt. Æm væl j kunungs garþe oc archibiscops sum annars bondæ. Ransac scal ængin man syniæ andrum þær sum han wil ransakæ æftir hionæ sinu». Vidare anför han **Vg.** I. þb. 18. och **Ög.** Vaþam. 38. . — Inleddes åter en verklig klanderprocess, så hade den, som hade trälen i besittning, den fördelaktigare ställningen vid bevisningen. Han hade då rätt att åberopa och ådagalägga originärt fång (i detta fall

»vitna firi hemæ föt»**Vg.** I. þb. 17.) eller åberopa fång af annan (»gripa til leþsna»), hvarom i de olika lagarne något olika grundsatser gällde. — Hittade någon en annans träl som rymt, var han skyldig att lysa, men hade då också rätt till hittelön**Vg.** I. þb. 18, Upl. Mh. 53, Vm. II. Mh. 34. . — Hvad trälen genom arbete förvärfvade, förvärfvade han åt herren, ty trälen hade ej någon rätt till egendom, hvarför ock skyldemän, som löste sin frände ur träldom, skulle med ed betyga, att de penningar, med hvilka han löstes, voro »frænda fæ ok egh hans fæ»**Ög.** Æb. 17. . En bättre ställning i detta afseende intaga visserligen de hemmafödda trälarne (fostre och fostra). Man finner nämligen att dessa icke alldeles saknade förmögenhetsrätt. Så talas om fostres »bo», som säges skola skiftas, om han dräper man**Ög.** Dr. 13. 2. och om han varder hängd för full tjufnad**Ög.** Vaþam. 41. 1. , vidare om att fostre har »baþe bo oc boscap»**Vm.** II. Mh. 25. 9. . Emellertid var den rätt, som sålunda säges tillkomma fostre, egentligen endast nyttjanderättI särskilda fall får dock denna rätt karakteren af eganderätt, såsom i det nyss anförda fallet (**Ög.** Dr. 13. 2), då fostres bo skall skiftas för böter. . Denna egendom återföll nämligen, när fostre dog, till hans egare9. Öfver hufvud måste man väl antaga, ehuru

—————————— 9 Så stadgas om det fall, då fostre gifter sig med fri qvinna, och det, då fri man gifter sig med fostra, i **Ög.** Gh. 29. 1; »— — þa dör fostre, þa

några uttryckliga stadganden derom ej torde finnas, att egaren kunde efter godtycke när som hälst återkalla sålunda upplåten egendom.

Hvad derefter beträffar den rätt, som egaren på grund af sin eganderätt till trälen hade till dennes afkomma, så är därom följande att märka. Hvad först angår det fall, då den ene af föräldrarne var friboren, men den andre träl, behöfver endast hänvisas till hvad förut är anfördt, nämligen att i detta fall alltid barnet var fritt. Frågan gäller således här endast det fall, då båda föräldrarne voro trälar. Tillhörde i detta fall båda föräldrarne samma egare, tillhörde naturligtvis deras afkomma denne. Deremot är det svårare att afgöra, huruvida, i det fall, att föräldrarne tillhörde olika egare, barnet tillhörde fadrens eller modrens egare eller eganderätten tillkom dem gemensamt och, i detta sistnämnda fall, huru eganderätten skulle tänkas delad1. Härvid torde det ej vara något tvifvel derom, att i det fall, att förbindelsen ingåtts utan egarens vetskap och vilja, afkomman tillhörde modrens egare2. Deremot hafva olika meningar framställts om förhållandet i det fall, att förbindelsen ingåtts med bifall af egarne å båda sidor. Calonius anför (s. 225 ff.), sedan han visat att mycket olika grundsatser i detta afseende rådde hos de sydgermanska folken, och sedan han anmärkt, att hos oss Svealagarne icke innehålla några stadganden rörande denna fråga, att Stjernhjelm, hvad beträffar Götalagarne, uttalar den åsigten, att den äldre grundsatsen, hvilken framträder i **Vg.** I. Gb. 4. 33, varit den, att barnen tillhöra modrens egare, men att en ny

—————————— takær þæn han atte tva lyti af bo — — — Nu dör fostra taki þæ uan a til hænna omynd hænna ok þriþiung af bo.» — För öfrigt måste samma grundsats utan tvifvel antagas hafva gällt äfven i det fall, att trälen frigafs eller friköptes. Jfr Calonius s. 212.

1 Jfr. Calonius s. 224.

2 Calonius anför (nyss anf. st.) till stöd härför stadgandet i slutet af **Ög.** Gb. 29. 2: »Nu gangær fostre manzs æfte fostru: þa a egh kæfsir i barnum». Samma uppfattning har också Schlyter, då han (Gl. t. Ög. v. Kæfsir, hvilket han öfversätter: »den som lefver tillsammans med frilla: concubinus») till förklaring af nu ifrågavarande ställe tillägger: »d. ä. då träl utom äktenskap aflat barn med trälinna, har han och hans egare ingen del i barnen, utan de tillhöra modrens egare ensamt».

3 »Vill þræll fa huskono giui tva öræ til þem ær hana a. [a] ækki kiæpsir i barnum.), hvilket ställe af Schlyter (Gl. t. Vg. v. Kæfsir), förklaras så:

grundsats — — nämligen att modrens egare tager en tredjedel af barnen och fadrens egare två tredjedelar — uppställes i **Ög.** Gb. 29. 21. Härvid anmärker emellertid Calonius, att man icke får förbise, att, under det att i **Vg.** talas om trälar i allmänhet eller vanliga trälar, det anförda stället ur **Ög.** stadgar endast om hemmafödda trälar, om hvilka i flere afseenden särskilda grundsatser gällde. Hans åsigt är derför, att så länge träldomen bestod och

intet särskildt aftal om motsatsen egt rum mellan trälarnes egare, den allmänna grundsatsen var den, som **Vg.** uppställer, men att undantagsvis om hemmafödda trälar gällde den af **Ög.** uttalade. — Det är möjligt, att den af Calonius i detta afseende uttalade åsigt är den riktiga. Men de anförda ganska dunkla ställena i källorna torde dock icke kunna anses lemna någon tillräcklig upplysning om förhållandet.

Af det nu anförda framgår att trälarne, såsom underkastade sina egares väsentligen oinskränkta makt, icke stodo i något direkt förhallande till samhället, utan att detta förhållande egentligen i alla riktningar förmedlades genom egarne. Småning Dm försiggick emellertid en förändring häri, sa att trälarne it minstone i vissa afseenden kommo att i viss mån intaga en stall ning i och til samhället. Det torde icke kunna betxirlas, att, såsom förut är antydt, denna förändring väsentligen åväga-bragtes genom kyrkans inflytande, för hvilken, i öfverensstäm-melse med den kristna åskådningen, menniskan, såsom blott men-niska, hade betydelse, och att det derför helt säkert var på det kyrkliga området, som trälen tidigast erkändes såsom person. Det torde ock kunna antagas, att redan från början af Land skapslagarnes period trälarne voro delaktiga i alla kyrkans förmåner, att sålunda de icke blott hade tillträde till den allmänna gudstjensten, utan äfven döptes och konfirmerades och undfingo nattvarden, att trälinnor, som födt barn, kyrkotogos, att vid in-

————————————— »trälen har ingen del i. d. ä. ingen rätt till, eller magt öfver sina barn (hvilka tillhöra modrens egare).

1 »Nu giftir man fostru sina fostra annars manzs, æru þer baþir uiþær sum uan aghu til þerra — — — nu afla þön bos ok barna. nu döia þön þa takær hin sum fostruna atte omyndina ok þriþiung af bo ok sua af barnum ok hin sum fostran atte tua lyti af bo ok sua af barnum:» (hvarefter följer det nyss förut anförda slutet på detta ställe: »nu gangær fostre manz æfte fostru: þa a egh kæfsir i barnum»).

gåendet af äktenskap vigselns form användes och att aflidna trålar på kristligt sätt begrafdes å kyrkogård1. I sammanhang med frågan om trälarnes ställning i och till det kyrkliga samhället bör äfven med några ord beröras frågan, huruvida trål hade tillträde till prestcmbetet eller till ingående i kloster. I våra lagar torde väl ej finnas några stadganden, som belysa denna fråga. Men det kan väl antagas, att de grundsatser, som af den kanoniska rätten i detta afseende voro uppställda, hos oss tillämpades, och det äfven före Skeninge möte år 124S, då studiet af denna rätt påbjöds. Den allmanna grundsatsen var väl, att endast friborne män kunde vara prester eller munkar. Dock gjordes i denna grundsats vissa modifikationer. Sålunda gjordes undantag för sädana, som antingen blifvit fullständigt fri-gifna eller åtminstone sä, att den manumitterande endast förbe-

1 CALONIUS antager ock (ss. 247 ff.), att trälarne i fråga om dessa kyrkans förmåner fullkomligt likställdes med de friborne och åberopar i afseende pä de särskilda slagen af dessa förmåner särskilda ställen i lagarne (jfr noterna till s. 2^8). Väl torde de sålunda åberopade ställena — då en stor del af dem endast stadgar om presternas åligganden i dessa afseenden i förhållande till befolkningen i allmänhet, utan att särskildt nämna trälarne — icke innehålla fullständiga bevis för de nämnda förmånernas utsträckande äfven till dem. Men det finnes dock ställen, der trälarne uttrvckligen omtalas såsom delaktiga af vissa af dessa förmåner — och det vigtiga sådana. Det torde derför med skäl kunna antagas, att samma re^el öfver hufvud ¾ällde om dem alla. Till dessa ställen hör Upl. Æb. 19: »Nu takær o fræls man o frælsæ kono. fæstir ok wighis \vi}> hanæ — —»; vidare Kkb. 9 pr., der det stadgas om utgifterna till prest för vigsel, olika för bönder och »fatöct folk», hvarefter förklarande till-lägges: »Fatöct folk kalium wir hussætu folk. ok malækarlæ. legu hion. ok hemæ hion. och stafkarlæ». Och i den derefter följande § 1. stadgas det om »inledning» (kyrkotagning af barnaföderska), likaledes med skilnad mellan bondes hustiu och »fatöc konæ». Hit torde Äi\cn böra hänföras Vg. I. Kkb. 15. der det stadgas om prests skyldighet att »ola» (meddela sista smörjeisen) »husla» (meddela nattvarden) och begrafva sådana personer, som hörde till bondes hushåll. Då bland dessa omtalas i\i\-cn »hion», är det icke osannolikt att bland dessa inbegripas älven trålar. Slutligen är i detta afseende att märka äfven Ög. Kr. 12, der det stadgas om prests skyldighet att, der

ovægfarande man- ligger sjuk hos bonde, »skripta ok olia, lik — - - uighia. um nat iui uaka. fiura siala mæssu siunga», hvarefter i den följande § 1. tillägges: »Dör stafkarl i sokn, samu pianist ær præstær hanum skyldær. bo a han aghe egh mera æn pik ok skræppo». Vid jämförelse med det nyss anförda Upl. Kk. 9. der »stafkarl» och hema bion likställes, synes det ej osannolikt, att Östgöta-lagens anförda stadgande om »stafkarl» tillämpades äfven i fråga om trålar.

hållit sig operas spirituales». Vidare är ock i detta afseende att märka, att, om en träl blifvit ordinerad till prest utan protest af egaren eller, der ordinationen skett utan egarens vetskap, denne ej väckt talan om lians status inom ett är derefter, eller, i det fall, att en träl ingått i kloster, ej inom tre ar anställt vindika-tionstalan, egaren hade förlorat sin rätt till talan. Biskopsvärdighet frigjorde under alla omständigheter frän träldom1.

Det anförda visar, att trälarnes personlighet i vigtiga afse-enden vann erkännande af kyrkan. Med allt skal kan det an tagas, att detta erkännande äfven skulle smäningom inverka på deras ställning till det borgerliga samhället. Denna inverkan försiggick emellertid mycket långsamt. För de särskilda stegen i denna utveckling skall nu en kort redogörelse försökas. Härvid ar att taga i betraktande, dels huruvida några befogen heter tillerkändes trälarne i hvad man kallar privaträttsligt afseende, dels i hvilken man de kunna sägas hafva intagit någon ställning direkt till det borgerliga samhället.

I del torra afseendet möter oss först pa det familjeratts-liga området frågan om äktenskapet. Att i viss mening tia lens äktenskap erkändes, torde väl framgå af hvad som förut blifvit anfördt rörande användandet af vigseln såsom form for äk-

1 Jfr Calonius ss. 249—251. - Bland de stallen i den kanoniska rätten, som beröra denna fråga, äro följande att märka: »Nullus episcoporum ser-vuni alterius ad clericatus officium promovere præsumat - —» (Decr. Grät, Dist. 54 c. i.). I den allmänna regel, som härigenom uppställes, göras dock. såsom i texten är anfördt, vissa modifikationer. Sä heter det (ib. c. 5) Qui-cumque libertatem a dominis i ta percipiunt, ut nullum in eis obsequium patro-nus retentet, isti si sine crimine sunt ad clericatus ordinem liberi suscipiantur, quia directa manumissione absoluti noscuntur.» Emellertid kunde (jfr Decr. Greg. IX. l.ib. 1. Tit. 18. c. i) herren vid frigifhingen förbehålla sig ..spirituales operas». Vidare är att anföra stadgandet i Decr. Grät. Dist. 54. c. 20: »Si servus sciente et nec contradicente domino in clero fuerit ordinatus, et hoc ipso quod constitutus est, liber et ingehuus, evit. Sed si ignorante domino, licet ei inträ spatium unius anni et servilem fortunam probare et servum suum accipere», hvarefter det tillägges: »Verum etiam si legitimo probato experi-mento monachus efficiatur, evadit jugum servitutis. Debent enim per triennium antequam monachi efficiuntur, in monasterio permanere: postea vero si monachi effecti fuerint liberi efficiuntur... -- Slutligen heter det i det följande på samma ställe: »Episcopalis ordo liberat a fortuna servili.»

tenskapets ingående1. Beträffande först förutsättningarna för ingående af sådana äktenskap, är det klart, att i fråga om tråls rätt att inga äktenskap i första rummet egarens vilja var bestämmande. Då det emellertid var af stor vigt att ega ett stort antal af hemmafödda trälar, var det icke att befara, att egarne skulle oskäligt inskränka trälarnes frihet i detta afseende; men intet träläktenskap var giltigt utan egarens bifall. Öfver hufvud IokIl- således inga äktenskap mellan trälar ansetts giltiga, såvida de icke ingätts med egarens bifall eller åtminstone sedan erhållit hans godkännande; och särskildt måste denna regel gälla i det fall, att en trål önskade ingå en sådan förbindelse med någon, som tillhörde en annan egare . Derför finner man ock egarnes bifall i lagarne framställas såsom en förutsättning"'. Det bör emellertid anmärkas, att kyrkan sökte göra gällande den grundsatsen, att, der träls äktenskap blifvit inganget utan egarens vilja, förbindelsen, om den blifvit ingången med användande af vigseln såsom form, icke kunde upphäfvas efter egarens godtycke, utan endast genom biskopens afgörande4. Kyrkan fordrade nämligen, äfven der äktenskap skulle ingås mellan trälar, som voro kristna, vigseln såsom form för ingåendet, om hon också hvarken i fråga om frie eller trälar lyckades genomdrifva denna fordran. --Hvad åter beträffar könsförbindelser mellan trälar, som ej voro kristna, sa är det visserligen anledning att antaga, att några regellösa sådana förbindelser icke tillätos af egaren, utan att de hade en bestående karakter; men såsom verkliga äktenskap kunde cle

1 Då vigsel kunde komma till användning endast i fråga om kristna, framställer sig den frågan, i hvilken man trälbefolkningen i landet var kristen. Några fullt bestämda underrättelser härom torde knappt finnas. Det synes dock antagligt, att redan tidigt under Landskapslagarnes period trälarne till en stor del varit kristna. Det är all sannolikhet för att de kristna husfäderna läto döpa de barn af trälar, som föddes i deras hus. Att emellertid äfven hedniska trälar funnos, synes antydas af de förut anförda stadgandena (i Upl. kpm. |. och Sdm. kpm. 3), att kristen träl, som såldes, derigenom blef fri.

2 Jfr Calonius, s. 218.

; Upl. Æb. 29. »Nu takær fræls man o frælsæ kono nuv|> lagh ok lanz-ræt. ok lmefi eghændæ wiliæ — — —». Samma stadgande innehåller ock Vm. II. Æb. 14. - - På dessa ställen namnes väl endast egarens bifall till träl-innas äktenskap. Men det kan antagas, att detsamma gällde älven om träls äktenskap.

1 Jfr Calonius, nyss anf. st.^4

likväl icke betraktas. Och någon form för deras ingående omtalas icke. - Hvad angår frågan om äktenskapets rättsverkningar, har man att skilja mellan olika fall. Det ena fallet är det, dä bada makarne voro trålar. I detta fall synes förbindelsen, hvad angår trälar i allmänhet, hvarken i personligt eller förrnögenhetsrättsligt afseende ha medfört lKli^111 SctTSK ilda rättsverkningar1. - Hvad angår de i en sådan förbindelse födda barnens ställning, synes man ha att skilja mellan en äldre och en yngre ståndpunkt. På den förra medförde förbindelsen icke häller i afseende pa barnen några särskilda rättsverkningar; dessa blefvo sålunda, enligt den vanliga regeln, modrens egares egendom. Den yngre ståndpunkten äter framträder i Uplandslagens stadgande i Æb. 19. pr.: Nu takær o fræls man o frælsæ kono. fæstis <>k wighis vib håna. ok. aflflær barn mep hænni. pæt barn a frælst wæræ.» - Det andra fallet åter är det, dåden ene af dem, mellan hvilken förbindelsen ingicks, var fri. Ingicks i detta fall förbindelsen med vederbörande egares bifall, så be-traktades denna förbindelse såsom ett lagligt äktenskap, som sades vara ingånget meb lagh ok lanzræt» eller meb laghum . Så heter det i L'pl a ndslagen i fortsättningen af det nyss anförda stället: \u takær fræls man o frælsæ kono. mæp lagh ok lanzræt. ok mep eghændæ wiliæ. afflæ bön barn saman. pæt a frælst wæræ. ok swa konæn ok allt pæt aff hænni föpis. sipan. Takær o fræls man frælsæ kono. mæp lagh ok lanzræt. gangær awgh or ett sinni. Fa pön barn saman. bær gangi barn a bætri halw; och på samma sätt i Vrn. Il Æb. 14. Derför voro väl ock de personliga rättsföljderna af förbindelsen desamma som af ett lagligt äktenskap mellan fria, sä vidt icke egarens makt öfver den af parterna, som var ofri, lade hinder i vägen derför; de anförda lagarna gå i sjelfva verket, såsom man finner, så långt, att

1 En särskild ställning i detta afseende intogo emellertid de hemtnafödda trälame, åtminstone enligt Östgötalagen. Dessa hade nämligen, såsom förut är anfördt, en viss inskränkt förmögenhetsrätt, i det att de hade nyttjanderätt till viss till dem öfverlåten egendom. Beträffande nu förevarande fråga stadgas i Ög. Gb. 29. 2., att, om fostra och fostre gitt sig med egarnes a båda sidor bifall, vid äktenskapets upplösning fostrans egare skulle taga hennes omynd (hvilken bestämmes till 2 öre och synes vid äktenskapets ingående ha utgått från hennes egare) och en tredjedel af makarnes bo samt af deras barn, fostrens egare äter två tredjedelar j^(boet och af barnen.

de förklara, att, om fri nian tagit ofri qvinna till akta med lag och landsrätt och med egarens vilja, qvinnan skall vara fri. Hvad åter angår de i en sådan förbindelse födda barnen, sa var, såsom förut ar anfördt, grundsatsen den: gangi barn a bætri halvu». -I förmögenhetsrättsligt afseende gällde grundsatser, som voro analoga med dem, som gällde om fria personers äktenskap nämligen såvidt öfver hufvud förmögenhetsrättigheter kunde ifråga-komma för trälar. 1)etta var, såsom förut är anförclt, händelsen endast hvad beträffar de hemmafödda trälarne - föst re och fostra. ()m dessa stadgas det i Ög\ G. 29, i att, om fri man gifter sig med en annans fostra, sa tager, när fostran dör, hennes egare hennes omynd (som i detta fall är 6 öre och säkerligen utgick frän hennes egare) och tredjedelen af makarnes bo, om äter fostre gift sig med fri qvinna, tager, när fostre dör, hans egare två tredjedelar af boet och fostrens efterlemnade hustru en tredjedel af boet samt sin omynd, som äfven i detta fall skall utgöra 6 öre1. I bada fallen blifva enligt den förut anförda

regeln barnen fria.

Trälarne kunna säledes visserligen sägas icke fullständigt sakna alla äktenskapliga rättigheter; men dessa rättigheter äro dock i hög grad inskränkta och synas i sjelfva verket likasom undantagsvis tillerkända dem i strid mot den grundsats, som ursprungligen framgår ur lagarnes stadganden och i väsentliga afseenden ännu qvarstår. -- Och på familjerättens område för öfrigt kan man ej säga att några befogenheter tillerkännas dem. I detta afseende bestämmas deras förhållanden fortfarande af den förut angifna ställning, hvilken de intaga till sina egare. Trälarne kunna sålunda icke hafva någon husfadersmakt öfver sina barn, de kunna ej utöfva målsmanskap2; de ega ej någon ar fs rätt.

1 Ty, ehuru dun allmänna regeln enligt G. 2. är, att fri qvinnas omynd, när .sådan ej blifvit utfäst, utgår med 9 öre, göres likväl från denna regel ett undantag i det fall, att fri qvinna gifter sig med fostre med vetskap om denna hans ställning. »ba minskas rættær henna», heter det härom pa det i texten anförda stället.

2 Deremot strider ej att de kunna under verklig malsmans tillsyn hafva förvaltning af omyndigs egendom, såsom framgår af Vg. I. Æb. |, 2: »kona giftiss bort fræ barnum sinum. eghu barn ambut ællær bræll. ba ma bem firibo sætiæ».26

Af den rätt och makt, som egarne hade öfver trälarne, följer ock att desse ej kunde hafva några verkliga förmögenhetsrättigheter. Visserligen egde, såsom förut är anfördt, i viss mån ett undantag rum för hemmafödda trålar, i det att dessa hade en mer eller mindre fri förvaltning öfver viss egendom 1, som deras egare till dem upplåtit. Men det ligger i sakens natur, att vilkoren och omfattningen af denna rätt äfvensom beståndet af densamma öfverhufvud berodde på egarnes godtycke. — Att trälarne i allmänhet voro obehöriga att ingå bindande aftal, följer af det anförda. Detta framställes i källorna såsom en sjelfklar sak". Och äfven om denna regel icke är helt och hållet utan undantag '\ utan i viss män rättigheter och förpligtelser kunde grundläggas genom trålars aftal, sä var det dock endast trälens egare, af eller mot hvilken talan på grund deraf kunde föras.

Härmed äro hufvuddragen af trälarnes ställning i privat-rättsligt hänseende i korthet angifna. Derefter följer att undersöka, huruvida de kunde intaga någon ställning direkt i förhallande till samhället. Dervid möter först frågan om deras ställning till samhällets straffmakt4. I detta afseende är att taga

1 Att denna egendom i särskilda tall undantagsvis kunde få karakteren af" trälarnes egendom, är förut (s. iS. n. 8) påpekadt.

2 t. ex. i Ög. Vinso. 8. i: »Nu ær bondans son oskiptær uipær han: }>a ær han egh at meru köpgildær sen f»ræll hans».

8 Ett sådant undantag är det, som — utan tvifvel föranledt af den dagliga samfärdselns kraf — göres för torgköp. »Æ skola torghkiöp gild wæræ», heter det (Upl. Kpm. 4., Sdm. Kpm. 4. Vm. 11. Kpm. 5). Ett ytterligare undantag göres på sist anförda ställe, i det att träl tillätes att sluta köp till högst en örtugs värde, äfven om köpet icke egde rum pa torget. För öfrigt måste man väl antaga, att träl, som var bry t i, hade vidsträcktare befogenhet i detta afseende.

4 Undersökningen af denna fråga har utan tvifvel sina mycket stora svårigheter. Också anmärker CALONIUS, hvars framställning här i det hufvudsak-liga följes, (s. 265): »Qua quidem in doctrina haud diffitendum est multa oc-currere ænigmata adeo usque intricata, ut qui illa cuncta resolvere et suis caussis explicare in animum induxerit, desperatum omnino, primo obtutu, labo-rem suscepisse videatur. Si enim qua in re, in hac certe, tanta se offert et inter diversas quondam diversarum in patria provinciarum loges, et in singulis earum contra semet ipsas pugna, ut leviter solum eas inspicienti non possitnon multa suboriri dubitatio, an iis ferendis communia ulla, quæ per universam aliquando valuissent Suiogothiam, substrata unquam fuerint principia.». Men han tillägger, att — då man vid närmare undersökning finner, att i rättsbildningarTRÄLDOMENS SISTA SKEDE I SVERIGE 2J

i betraktande dels det sätt, på hvilket trälarne tillrättavisades för af dem begångna förbrytelser och kränkningar, dels det sätt, på hvilket försvar kom dem till del mot vald och kränkningar, som mot dem begåtts af andra personer. De allmänna grundsatserna i dessa afseenden följa, anmärker CäLONIUS (ss. 265 fl".), väsentligen af den gamla åskådningen, att trälarne icke utgjorde något moment i samhället, utan endast i familjen eller hemmet, hvarför och deras förhallande till samhället förmedlades genom deras egare, samt att trälarne betraktades icke såsom personer, utan såsom saker, mera såsom kreatur, än såsom menniskor. Deraf, att trälarnes förhallande till samhället förmedlades genom deras egare, följde för det första, att, om en träl förbrutit sig mot utom stående, för denna förbrytelse svarade icke trälen, utan hans egare eller den, som genom något aftal trädt i egarens ställe 1; vidare, att det ej fanns någon offentlig åtalsrätt mot trälens egare på grund af brott, begånget af trälen, icke häller mot en friboren på grund af brott, begånget mot trälen, så att, om ej den kränkte eller egaren ville föra talan, det ej var tillätet för någon annan2; vidare, att då trälen icke kunde föra talan inför

som tillhöra samma kulturperiod, hufvudsakligen samma anda är ledande, hvarför ock det kan antagas, att den strid, som företer sig mellan olika grundsatser, har sin förklaring i den större eller mindre graden i kultur, i de förändringar, som samhällsförfattningen undergått, hvarmed följt en mildring i träldo-men, i de förbättringar, som vidtagits i lagstiftningen och i den förblandning, som egt rum mellan de grundsatser, som genom dessa förbättringar införts, och sådana, som tillhört en äldre tid — det icke svnes omöjligt, att, med historiens ledning, urskilja de grundsatser, som voro gällande i samhällets barndom, från dem, hvilka i en mera framskriden tid intagit deras ställe. Det är ett sådant sätt att gå till väga, som han vill iakttaga vid denna undersökning. — I alla händelser torde väl, äfven om åtskilligt skulle visa sig dunkelt, Ulven inom detta rättens område visa sig, att, å ena sidan, i vigtiga afseenden den gamla åskådningen fortfarande är bestämmande, men att, ä andra sidan i vissa punkter en ny åskådning börjar tränga sig fram.

1 Så heter det i Vg. I. Mdr. 4. »firel dräper man. ættæfen. han ma eigh heta J;es bani. Bonde skal bota aruæ. bot ok ættar bot» och i Retl. II. I. »Lånar majiær manni hræl sin svari hin sakum ær uif> lani havir takit. e [-nue- }>xn-] {+nue- }>xn+} han ær i hans varj>næj»e». Jfr ock Ög\ Dr. 21.

'-' Vg. I. Mdr. j. 7. »Dærpajr ma]bær [irel manss. bote fin markum {>rem — — — ængin a. [>ær sak. a vtæn saksökæn». — Jfr ib. Sara-m. 6. pr.)>f>rx-l far sar. botæ ma|ær tiri. mark. ækki æghu fleri mæn sak a. æn saksökæ». Jfr ock Ög. Vafumi. 41. pr.

rätta, det tillkom egaren att värja honom:; vidare, att den bot som utgick för förbrytelse, begången af träl eller mot en träl, tillföll uteslutande i förra fallet den kränkte, i senare fallet egaren, i det att konungens och häradets andelar bortföllo2. Deraf äter, att trälarne betraktades såsom saker, följde för det första, att, <>m träl på egarens befallning eller gemensamt med en friboren föröfvat en missgerning, det endast var egaren eller den friborne, som ansvaret drabbade, i det att trälen betraktades endast såsom ett medel eller ett verktyg3; vidare, att, om en träl utan egarens vetskap begått en förbrytelse af hvad slag som hälst, denna, hvad egaren beträffar, icke kunde komma i betraktande ur annan synpunkt än den af våda och att egaren således svarade säsom för våda, utan afseende på, huruvida, hvad trälen beträffar, handlingen företagits med vilja eller af vada4; vidare, att intet vald, ingen orätt, begången af en friboren mot en träl kom i betraktande från annan synpunkt än den af skadegörelse, hvarför ock en sådan orätt i hvarje fall fullt försonades genom erläggande af trälens värde5; vidare, att, om träl blifvit dödad eller skadad, boten i hvarje af dessa fall var densamma, vare sig det skett med vilja eller af våda6.

1 Vm. II. Kr. 24. 15. »— Wites bræle hor. bote----------- ællær

wære bonden han» och ib. Mh. 24. 8. »Wites [)ræle om dräp-----

bonden han------» samt ib. 26. 7. »Ståს] [>ræl ællær hema cona bondans----------

— — ællær wære bonden bræl sin — —»

- Ög. Dr. 13. 2. »Nu dræpær j.ræll frælsan man: fiær takær)>æs 1 arue f)ri])iung al fiuratighi markum. bær liggær nibri karls sak ok kunungx»;

ib. Vap. 16. 1. »Nu sarghar bræll frælsan man —--------ær]..u fostre | .1

bote bæn som fostran a böm sum sarghajær uar åtta markær Jiær aghi i huarte karl ælla kunungur»; ib. 16. 2. »Nu hamhlar man [>ræl annars man/s — — — gialde atær fullum gialdum ælla annan iiri ok mæb [>rea markær. fiæt ær bondans bukke. aghe i huarte karl ælla kunungær.»

3 Vg. 1. }ib. 2. 1. »Gangær at stialæ bryti. ok bræl. bryti skal uppi hængiæ. ok eigh dræl»; Ög. Dr. 8. »Nu .er alt at enu drape fræls man ok annö{)Ughær:]>a skal jiæn trælsa ok egh bæn annöbugha til dräps taka».

* Ög. Vajam. 5. pr. »Nu dræpær Jiræl i uaba. gialde sua bonde fin uafa sum (iri uilia-----------gær han (fostre) dräp gialde sua firi ua]>a Mim Iiri uilia».

"' Vg. I. Mdr. 5. 7. »Dræpær mabær]>rel manss. bote firi markum brem. num han uiti han riughurræ markæ værdan. ba skal han sva bötæ .

6 Ög. Yajmm. 3. pr. »Nu uarjiær annöbughær i uaba dræpin. \>.\ .ei-han sua gildær i ua|>a sum uilia. — — Warjær fostre i uaba dræpin —--------

gialde sua firi uaba sum firi uilia»; ib. 16. 1. »Sua ok huat sum gærs til annö-fiii^hxs ba bötis sua firi uaba sum firi uilia».

1 afseende på trälarnes ställning till samhällets straffmakt är för öfrigt i sammanhang med det förut anförda att märka, att under det att, hvad beträffar förhållandet mellan friborna personer, grundsatsen i allmänhet var den, att, om den, som lidit kränkning af en annan, hällre ville hämnas än mottaga försoningsböter eller om den, som föröfvat kränkningen, icke ville eller icke kunde erlägga böterna, den ursprungliga ratten att hämnas inträdde, dock sa, att den brottslige kunde undandraga sig hämnden genom att fly landet - förhållandet, hvad beträffar af träl begången kränkning, af naturliga skäl var ett helt annat. Enligt hvad förut är anfördt tillkom det egaren att ansvara för trälens gerningar. Men härvid fanns dock ett alternativ. Detta alternativ kunde icke vara det, att den, som begått gerningen — trälen — fick fly landet1; men deremot fanns för trälens egare det alternativet, att, om han ej ville erlägga böterna, utlemna trälen till den kränkte. Det är emellertid, anmärker CalONIUS (ss. 279 fl"), sannolikt, att det vanligaste var, att kränkningen försonades genom erläggande af böterna. Det är nämligen troligt, att de friborna, dä de ansågo sig sta sä högt öfver trälarne, att en af en träl begången orätt ej kunde betraktas såsom en personlig kränkning, vanligen nöjde sig med böter, att således ett sådant utlemnande af trälen mera sällan förekom; och någon obetingad rätt att fordra trälens utlemnande hade för öfrigt icke häller den, som lidit kränkningen, utan det berodde på trälens egare om han ville erlägga böterna för den af honom begångna kränkningen eller utlemna honom till måls-egaren. Snarare kunde det vara att befara, att trälens egare skulle föredraga att utlemna trälen framför att lida den förlust, som böternas erläggande skulle medföra. Att lagarne emellertid icke gynnade detta utlemnande af träl för af honom begången rättskränkning, visar sig deraf, att de dermed förbinda stora obehag för utlemnaren2. — För att för egaren till en träl, hvilken

1 Härom heter Jet i Ög. EIjs. 15. 2. »Nu ma egh [iræll ej>söre bryta \>y at han ma egh biltugha uara:]>v at uare \>xt sua at han matte biltugha fara. f>a bruti han giarna ef>/.örit. J>ær til at han matte biltugha uara».

2 Så innehåller Ög'. i Dr. 13. 2. om detta fall följande egendomliga

stadgande: »Nu draepær Jir.ell frælsan man----------Nu uill egh bondin bota liri han

i |iingum ok fæmptum. }>a skal dom a J>ingi taka til J>æs at taka eki uifnu ok binda um hals [>rælinum ok up hængia uiji li|)Stolpa bondans, buggx-r för nijiær

begått en rättskränkning, det här ifrågavarande valet - mellan att erlägga böter för gerningen eller utlemna trälen — skulle ega rum, förutsattes emellertid att trälen skulle vara i egarens besittning. Om trälen rymt och derefter begått någon rättskränkning, var hans egare således ej skyldig att försona skulden, såvida han ej gripit trälen och återtagit honom i sitt hem \

Angående bevisningen i brottmål är att märka, att vid brott, der gerningsmannen ej greps på bar gerning, äfven i

fråga om trälar den grundsatsen tillämpades, att bevisningen tillkom svaranden; och i äldre tider fördes denna utan tvifvel, åtminstone i frågan om svårare brott, genom järnbörd, hvilken trälen underkastades 2. Men sedan Birger Jarl afskaffat järnbörden3, trädde i dess ställe bevisningen genom ed och edgärdsmän, hvilken fördes af trälens egare. Vid brott åter, der gerningsmannen greps pä bar gerning, fördes utan tvifvel i allmänhet bevisningen genom vittnen, som framställdes af käranden4. Men särskildt enligt Östgötalagen gällde, enligt CALONII mening5, den grundsatsen, att, då talan fördes vare sig mot en träl för dräp a en friboren eller mot en friboren för dra]) a en träl, bevisningen alltid

sen ui])ian rutnar. hætte uif> fiuratighi markum». — Sannolikt är den uppfattning riktig, som CALONIUS framställer rörande betydelsen af detta stadgande, då han (s. 281) anmärker: »Neque alia mente hoc constitutum fuisse, quam ut objecto domino tristi tetroque hoc spectaculo, sorditiem ei suam, avaritiam ac inhumanitatem exprobrarent, a Stiernhöökio rectc est observatum». (Stiernh. a. st. s. ni).

1 Vg. I. Red. 11. pr. »Löper dræll [f>ræl] bort allær ambut (Va lawarji sinum ok gör nokon skajia, dræpær. stial allær rænir, eig skal lauarpær. skæpæ

gialfia num han aptcer fa hion sit».

- Detta qvarstår ännu i Skåne L. Sä heter det der i 1. 152: »R; ftir

bondæn sialuir saeghu æftir sinum f>ræle. l>a a han ev atlösæ Jmels huth------

------d\'l bonda.ii at hans }>nel giorJ>e \>xi ev ær han sectis före.]»a bæri

hans f>ræl larn-----brændær |ir.e! sic. \n\ lata bonden ut |iæt han wil oc a

tyltær ej ey skal jir.vl bæræ larn före minna.-, æn före half marca mun. ki nis hanum minni JiiufnaJ) {>a dyli husbondæ hans mx]> £rif>ia manz efi».

3 Se Ög. Efis. 17. pr.

4 Detta torde framgä af fortsättningen af det nyss anförda stallet i Vg. 1. Retl. 11. pr. Der säges det: »Far fiem aptær bote afgærftir [>erræ sum lagh sigiæ en asynær vittni æru til ællær ^iufnx†.er i handum takin .er eig [>æt til. væri mæj) nekuafmm sum lægh sighia».

r' Till stöd för denna anför han (ss. 283 och 284) Ög. Dr. 13. 2. samt 17. pr.

tillkom svaranden, vare sig gerningsmannen fanns a bar gerning eller icke.

1 lärmed äro de allmanna grundsatserna om trälarnes ställning till samhällets straffmakt i korthet angifna. Rörande sär-skilda slag af förbrytelser och deras bestraffning är följande att anföra.

Hvad först angår dråp, är att taga i betraktande dels dräp, föröfvadt af träl a friboren, dels dråp, föröfvadt af friboren å träl, - dråp, föröfvadt af träl ä en annan egares träl. Föröfvades dräp af träl a friboren, utan egarens befallning och utan delaktighet af annan friboren, sa var i äldre tider sannolikt det vanliga, att trålen utlemnades till malsegaren; men det torde såsom förut är anmärkt, alltmer blifvit vanligt, att förbrytelsen försonades med böter1. Hvad äter beträffar dräp, föröfvadt af friboren a träl, var den allmänna regeln, såsom förut är angifvet, att dråparen ansvarade med böter intill fulla beloppet af trälens värde, men icke derutöfver. Samma grundsats gällde ock för det fall att träl dräpt en annan egares träl 2.

1 fråga om kroppsligt våld kan väl såsom allmän grundsats uppställas, att hvarken en friboren för det våld han utöfvat mot träl eller en träls egare för det våld trälen utöfvat mot en fribo-

1 I hufvudgrundsatserna i detta afseende öfverensstämma väl Landskapslagarna. Emellertid framträder i de olika landskapen en viss olikhet i fråga om bötesbestämmelserna. Under det att sålunda V e s t g ö t a 1 a g a r n e (I i Mdr. 4. och II. i Dr. 9) stadga, att, om »brel dräper man ættæ¾en», »bonde skal

aruas. bot ok ættarbot», så att endast den del af hoten bortföll, som annars skulle gä till konungen och häradet,

låter Östgötalagen (i Dr. 13. 2: »Nu dræpær j>ræll frælsan man: f>ær takær f>æs manzs arue bribiung af fiuratighi markum. bær liggær ni¾ri karls sak ok konungx») icke blott böterna till konun-

och häradet, utan i\i\cn oran hoten (Vgs. ættarbot) bortfalla, så att endast boten till målseganden utgick. (Dock var ansvaret för dråp, begånget ai lostre, strängare. »Nu dræpær fostre frælsan man haui fin huggit bo sinn. bæt skiptis mællin karls ok kunungx ok rætzs arua. ok hauær han firi huggit åtta markum bæs sum uan a til hans böm taki rættær arui», heter det i Dr. 16. pr.) Enligt Vm. II. Mh. 24. 8. skulle träl, som dräpt friboren och gripits å bar gerning, utlemnas och dessutom skulle för honom botas 7 marker; om han deremot icke greps å bar gerning, skulle egaren, om han ej kunde värja honom, för honom bota fjerdedelen af fri mans bot. — Särskilda stadganden rörande här ifrågavarande fall innehålla ock Gotl. I. 16. 2. ock Skåne L. I. 120. J Ög. Dr. 21.32

ren svarade med mer än trälens verkliga värde; men i särskilda fall finner man dock trälens förbrytelse bedömas strängare än den fribornes1.

Hvad egendomsbrott angår, voro straffen, härda i fråga om de friborna, icke mycket mildare i fräga om trälarne. För tillgrepp till mindre än ett öres värde — ; snattan var

straffet hudstrykning, der ej trälens egare ville lösa honom der-ifrån med en bot af två (»re. Gick värdet af det stulna öfver ett öre — piufnap» skulle antingen trälen utlemnas eller

för honom utgifvas en bot af tre marker1'. Hvad särskildt angår fostre stadgas det i Ög. Vapam. 41. 1. »Nu stial bonda fostre fullan piufnap. warpær takin ok up hængdær: pa gange bo hans til skiptes: nu lösis han: pa a pæn lösninna sum han tok. aghe i huarte karl ælla kunungær: af hans boskipti taki kunungær sin lut ok alli mæn.» Hvilken påföljd inträdde i clet fall, att träl gjort sig skyldig till rån eller mordbrand, är icke tydligt3.

Hvad slutligen sedlighetsbrott beträffar, synas olofliga förbindelser mellan friboren q vinna och träl ha varit temligen sällsynta. Man finner ej i våra lagar någon straffbestämmelse för fri qvinna, som inlåtit sig i sådan förbindelse med träl; och icke häller finnes det någon straffbestämmelse för träl, som lockat fri qvinna till sådan förbindelse. I)eremot finner man visserligen hårdt straff stadgadt för våldtägt, som träl föröfvat mot fri qvinna '. Könsförbindelse mellan en friboren man och hans egen trälinna betraktades icke såsom otillåten5; men ansvar var deremot stadgadt för en sådan förbindelse mellan en fri man och en annans

1 Jfr Caloxius ss. 325 rf.

2 Ög. Yafxim. 41. pr.; Vadarn. 32. 3 (slutet) »—------ok bote lin

{irælin slika [>rea markær sum lian skal lösa mæ])»; Vm. II. Mh. 2(1. 7.

3 Väl yttrar Caloxius härom (s. 340): »Servos autem latrones vel incen-diarios, aut excoriatos, aut actori necandos traditos, ut rarissime vitam illis, lvtro præstito, donatam facile intelligitur» och han anför till stod härför »VI. 1". 2. Bard Bl. W. G. L.» och »XXXI EdhzöBl. ("). G. I....; men pa dessa ställen (inner man ej några stadganden härom, ehuru clet sistnämnda af dem stadgar om mordbrand, föröfvad af friboren.

1 Sa i Gotl. I. 22.

5 Detta torde väl kunna antagas, äfven om några uttryckliga stadganden ej talade derför. Man kan väl emellertid saga, att det antydes i Ög. Æb. 2). och 26. Deremot beröres frågan icke i Vg. 1. Æb. 8., hvilket ställe ocks.; al Calonius (s. 342) anlores.

trälinna, utom skyldighet till ersättning för dagsverken, som blif-vit åsidosatta derigenom, att trälinnan genom barnsbörd blifvit urståndsatt att arbeta, äfvensom för kostnaden för hennes vård under sjukdomen1. Om sådan förbindelse mellan en persons träl och en annans trälinna finnes i de äldre lagarne ej annat stad-gadt, än att trälens egare ej hade nägon rätt till afkomman af denna förbindelse. Säsom CäLONIUS (s. 343) anmärker, ansågs det nämligen tillkomma husbonden att vidmakthålla ordningen i sitt hus och förekomma lagersmal mellan sina trälar och annan egares trälinnor, hvarför då ej något stadgande gafs i lagarne. Men enligt hans åsigt (s. 344)

inträdde en förändring i detta förhållande, sedan för äktenskaps ingående, äfven i fråga om trälar, vigsel blifvit införd. Sa finner man i Upl. stadgadt (Æb. 22 pr.): »Nu six vm lighris bötær. wæri slict lighri o frælsmanz. ok o frælsæ kono. swa sum fræls mans. ok frælsæ kono» 2. — Det var emellertid endast för mannen, vare sig friboren eller träl, som böter här stadgades; qvinnan ansågs tillräckligt straffad genom skammen och de olägenheter i öfrigt, som förseelsen medförde, anmärker CÄLONIUS (anf. st.).

Beträffande trälarnes ställning i processuelt afseende framgår af hvad förut är anfördt rörande deras privaträttsliga ställning och deras förhållande till samhällets straffmakt, att de hvarken såsom kärande eller svarande kunde uppträda inför rätta. Med säkerhet kan det ock antagas, att de icke häller kunde framträda såsom rättegångsombud. Hvad angår behörigheten att inför domstol afgifva intyg om förhållanden, hvilka borde lagli-gen styrkas3, är skilnad att göra mellan, å ena sidan egentliga vittnen, hvilka afgifva intyg om hvad de sjelfva sett och hört, och, a andra sidan, de senare så kallade edgärdsmännen eller

1 Vg. I. Gb. 6. 3. »Liggær [ma¾ær] vif> fralsæ fostro bötæ tolf öre. liri ambut VI. oræ — — — ben barn. a. vid ambut. han skal varbæ hanni. ti! bæs ær hun gitatr kuærn draghit. ok ko molkæt. Dör hon af barni bote lian. III. markær.» (II. Gb. 10. 0. 11). Jfr Ög. Æb. 14. o. 15.

- Jfr Vm. II. Æb. 17 pr. »Vari læghre bot ofrælsraanz oc ofræls cono all soman i . VI. örom.» Calonius anmärker härvid (s. 344): »Existimave-rim autem antiquam hujus loci leetionem eam fuisse, quæ in variantibus ad h. 1. exhibetur: Låter ufräls kona läghia sik varit bot al ler, etc. i. e. »Ancillæ ii servo stupratæ nulla esto muleta.»

3 Jfr Calonius ss. 253 fl".

laggärds män nen, h vilkas ed stöder hufvudmannens ed och innehåller att denne »sor ren ok eig men». I afseende pä såväl egentliga vittnen som edgärdsmän var den allmänna grundsatsen den, att endast den var dertill qvalificerad, som var fri man1. Beträffande edgärdsmän vidhölls också, af naturliga skäl, denna grundsats strängt. Deremot var förhållandet ett annat i fråga om vittnen i egentlig mening. I särskilda fall gjordes nämligen undantag från den regeln att träl ej var vittnesbär".

Med hvad förut blifvit anfördt rörande trälarnes ställning öfver hufvud öfverensstämmer det, att de ej kunde sitta i nämnd och att de voro uteslutna från dom ar ebefatt-ningar. A andra sidan voro trälarne befriade från alla offentliga bördor3.

Att trålarna skulle egt att deltaga i folkförsamlingarna kan, efter hvad förut blifvit anfördt, icke ifrågasattas. Derföre saknade de ock en af de förnämsta rättigheter, som utmärkte den frie medborgaren, nämligen rättigheten att bära vapen. Dermed öfverensstämmer ock att de ej användes till krigstjenst.

Det hittills anförda torde ådagalägga att, såsom redan i inledningen uttalats, denna period äfven i detta afseende är en

1 Upl. f>gm. 9. 4. ihwar sum witni skal .1 annæn bindæ. f>ær sum lian ær

takin wib. swa sum .c: ir.n--------------ællr hwar man takær hælzt sin skabæ-

man. bæt skal han witnæ mæh frælsum mannum ok fribwitnum.» flr Sdm. bgm. 9. 4. och Vm. II bgm., 18. 3., hvilka handla om vittnes qvalinkationer. 1 fråga om edgärdsmän se Vg. II. Add. 2. 1. »Igh ma ferel. oghormaghi. æller fribios man innan laghum standæ. ständer nokor Jierr.e. i. ebum. vari af lagha e¾er; > vidare Ög. Ræfst. 11. pr. »Nu ma egh frij)lös man i ebe standa. ok egh ,innö-bugær man — — —»; vidare Vm. II. kr. 24. 4.

2 Så säges det i Ög. Æb. 6. pr. om vittnesmål i det fall, att tvist egei rum, huruvida moder eller hennes barn dött först » bær ma uitna ok efui suæria sii.t annöjmghajr sum fr.els,,. Så ock i Vm. II. Æb. 12. 4. rörande det fall, då tvist eger rum, huruvida ett barn är med lif framfödt; >AYare ebær gilldær. swa ofrælse cono som frælse»; vidare ock i det fall, hvarom fråga är i Vg. I. Retl. 1. 9. pr. och det, hvarom stadgas i Vm. I. kr. 4. 1. — Dessa torde vara

de fall, som uttryckligen nämnas i lagarna. Men Caloxius antager (s. 260 ss.) det vara möjligt att vid slutet af det trettonde seklet och i början af det fjortonde det äfven i andra fall. der sanningen icke pä annat sätt kunde utrönas, varit tillätet att inhemta intyg af trålar.

:! Jfr Cai.oxius ss. 236 ff.TRÄLDOMENS SISTA SKEDE I SVERIGE 35

brytningstid. Den institution, träldomen, hvilken — om också, såsom förut blifvit framhållet, trälarne måste sägas stå utom samhället och sålunda icke egentligen kunna sägas utgöra något element i detta — likväl utöfvade en väsentlig inverkan på samhällslifvets karakter, qvarstår i de äldsta af denna periods lagar i det hela fullkomligt orubbad; och ännu i de yngsta företer byggnaden vid första påseendet ett till det yttre temligen oskadadt skick. Men vid närmare betraktande kan man ej undgå att finna, att denna byggnads fogningar börjat lossna och att detta beror på att dess grund småningom undergräfts af en ny rättsåskådning. Det är derför icke så förvånande, som det till en början kunde förefalla, att i alla händelser inom mycket kort tid efter de yngsta Landskapslagarnes tillkomstSåsom förut (s. 1. n. 2) är anfördt, synes skäl finnas att antaga, att ur en af dessa lagar, nämligen Helsingelagen, träldomen redan försvunnit. denna byggnad helt och hållet faller i spillror.

Det återstår nu att i korta drag söka framställa

*

III. Träldomens upphörande.

Härvid skall först redogöras för de sätt, på hvilka, under det att träldomen ännu var en bestående institution, i särskilda fall en träl kunde befrias ur träldomen, och derefter framställas huru träldomen öfver hufvud upphäfdes.

Vid frågan om huru en träl kunde befrias från träldomen kan man skilja mellan de fall, då en sådan befrielse egde rum genom eller med egarens vilja, och de fall då befrielsen egde rum mot eller utan egarens vilja.

I båda fallen visa sig tecknen till att träldomen snart hade öfverlefvat sin tid.

Bland de förra är först att märka det fall, då egaren skänkte trälen friheten — frigifning. Denna synes under periodens lopp hafva blifvit alltmer vanlig, sannolikt under inflytande af och med uppmuntran af kyrkan, som sjelf föregick med exempel. För frigifning fordrades en viljeförklaring eller viljeyttring å egarens sida. Denna torde väl kunnat ske i mer än en form; men den form, som i källorna uttryckligen omtalas, är formen af ett3°~

I. S. LANDTMANS" IN

sista förordnande;1 och denna form torde genom kyrkans inflytande ha blifvit mycket vanlig. Denna förklaring var emellertid icke tillräcklig för att försätta trälen i en fri mans ställning. Derför fordrades också att den frigifne skulle ætlebas. Till dess att han blifvit ättledd skulle frigifvaren både svara och söka för honom; han kunde dessförinnan ej innan ebum standa ; han var ej köpgild; och det som gjordes mot honom var så gildt, som det, som gjordes mot träl, och ej mera'-. Attledningen synes ha kunnat verkställas antingen af frigifvaren sjelf eller af annan friboren man. 1 det senare fallet skulle ättledningen ske med frigifvarens lof. Den, som ättledde, skulle dervid ä tinget gå fjorton manna ed sua at han uarb fræls mæb æghandens ia ok hans gobuilia: ok uir takum han i bo mæb os» 3. — Sedan denna ättledning försiggått äter, ma han sökia ok snara firi sik: ok i ebum standa . ()ch om den ättledde, när han dog, efterlemnade

1 Så heter det i Ög. Æb. 20. pr.: »Nu giuær man annöbugum frælsi firi sial sina---------.»

2 Se det nyss anförda stället ur Ög.

s Pä detta sätt beskrifves ättledningen på det nyss anförda stället ur Ög. — Sannolikt tillgick den älven enligt Vg. på hufvudsakligen samma sätt, ehuru denna lag, som visserligen i 1. Retl. 5. 2. om det der omtalade »aldra-göta.-fång» säger att »hær ma folk. ætlebæ», icke närmare beskrifver proceduren. I Svealagarne förekommer icke uttrycket »ætleba, men en procedur. som sannolikt hade väsentligen samma ändamål, omtalas i Upl. Kpm. 3. 1 och väl i\\\cn i Vm. II. Kpm. 3. Detta synes ock vara ScHLYTERS mening. I Gl. t. Upl., der han (v. göba)

öfversätter uttrycket göba sik i Kpm. }. 1. o. 2 med »bevisa sin frihet», anmärker han: »Ex hoc loco apparet manu-missionem servi in conventu judiciali lactam esse, præsentibus sedecim viris, qui eum a domino reciperent (sine dubio imitatione quadam priscæ acceptionis in tamiliam: vide VGL. et ÖGL. v. ætleba).» I det hela samma uppfattning framträder äfven hos 1 1 . »Om Trældom hos Skandinaveme» (i Nordisk Universitets Tidskrift, sjunde årg. [861. H. |- s. 91), hvilken yttrar: »Desenere Love omtaler istedenfor Ætleding den Skik, at den Frigivnes Frænder höjtidelig paa Thinget skulde modtage (viötaka) ham af hans Herre.» — 1 alla händelser torde man ha skäl att antaga, att i en något senare tid frigifhing kunde rum utan den särskilda akt, som i Götalagarne betecknas med uttrycket ætleba. Schlyter, som (Gl. t. Vg. v. frælsgivi) återger detta ord med gifven träl (antingen han var ättledd eller ej)», yttrar också (ib. v. ætleder) vid angifvandet af det motsatsförhållande, i hvilket detta ord stundom sättes till frælsgivi, rörande betydelsen af detta sistnämnda: »i. e. libertus, qui, recen-tiori tempore. cum hoc institutum (nämligen ättledningen) exolescere coepi non erat in in^enuam tamiliam receptus. II. Dr. 7)».

vissa närmare skyldemän, togo dessa arfvet efter honom; men om dessa närmare skyldemän icke funnos, blef -Acn, som attledt b 'P* >m, hans arfvingek

1)et andra fallet, då träl befriades ur träldom med egarens vilja, var det, tia befrielsen egdc rum på det vilkor, att lösen erlades till egaren. Härvid är att märka, att trälen sjelf icke kunde lösa sig ur träldom (se nedan). Deremot torde hvilken fri man som hälst kunnat, med egarens bifall, lösa trälen; och vissa dennes närmare skyldemän synes ha kunnat af egaren fordra, att han skulle taga lösen. Det är egentligen Ög., som -närmare beskrifver, huru härvid tillgick. Det första steget var, att de, som ville lösa sin frände ur annöpughum stap , skulle læggia (eller 'lysa') manhælgp a han ok fæ riri han biupa ok ping stæmna». Derefter tillägges det, att, sedan han ær i manhælgp takfn , allt, som göres mot honom, skall vara sa gildt, som om det vore gjordt mot fri man, samt att hans fränder och ej egaren skulle svara för alla de gerningar, som han derefter gjorde. Men för alla gerningar, som han gjorde »för æn manhælgp lystis a han ælla ok sipan hon dömis af hanum» (dä fränderna förlorade eller ej fullföljde sin talan angående trälens lösen), skulle egaren bota såsom för annan träl. Fullföljes nu proceduren, sá tillgår dervid pa följande sätt. Den, som blifvit lyst i man-helgd3, skall stämma till tre mal ping (härads- eller fjerdings-ting) och vidare till Liongaping». Der skola fränderna gä full nipiar ep » , fjortonmannaed (två vittnen och tolf män af ätten inom tredje led, hvilka äro femton ár gamla) och betyga att han (den i manhelgd lyste) är med dem skyld så nära, att

1 Enligt Vg. I. Ab. 23 (II. Ab. 32) voro de närmare skyldemän, hvilka utestängde ätteledaren från arfvet, son eller dotter, fader eller moder, broder eller syster. Rörande stadgandet på det senare stället kan det anmärkas, att Eriksex (a. st. s. 92, n. 2) fattar detta sä, .att dessa skyldemän endast i det fall, att de sjelfva blifvit ättledda, utestänga frän arfvet den, som ättledt arllä-taren, under det att, enligt Schlyters mening (se (il. t. Vg. v. .etle|>a), pä detta ställe bör läsas »f>æn ær ætlede» i stället för »ætleji». - igt Ög. Æb.

20. 1. åter tog ättledaren arfvet så snart den ättledde dog barnlös.

- Æb. 17.

3 Det synes nämligen som om, sedan proceduren blifvit på iörutnämndt sätt inledd af dens fränder, som skulle lösas, lian sjelf uppträdde såsom handlande efter det att lian blifvit lyst i manhelgd.

de ega att lösa honom >i lagh manna 1. Derefter skola de med en annan fjortonmannaed betyga at uir lösum han til kyns ok kundra manna ok egh til annöbugx doms (d. v. s. att de ej köpte honom till träl). Slutligen skola de ga en tredje fjortonmannaed, hvar vid de skola betyga, at pæt (lösesumman) ser frænda fæ ok egh hans fæ ok egh uipær giald hans fea . Hvad beträffar lösesummans belopp, säges »breia markær uapmala: ælla siax mar-kær pænninga. ælla fiugliur nytia nöt vara lagha lösn». Af dessa tre slag synes den, som egde att taga lösen, haft rätt att välja hvilket han ville. Och till dess, att denna sålunda bestämda lösen blifvit erlagd, hade han rätt att qvarhålla trälen; men om han qvarhöll honom sedan, gjorde han sig förfallen till fyratio markers bot. För öfrigt är

att anmärka, att, om den sålunda ur träldom lösköpte, när han dog, efterlemnade skaparna , dessa togo arfvet efter honom, men att, om sådana ej funnos, den tog arfvet, som löste honom*.

Slutligen torde till de fall, da träl med egarens vilja befriades ur träldom, böra räknas det, da trälinna med egaren> vilja gick i lagligt äktenskap med friboren man :i.

Till de fall äter, da träl befriades ur träldom mot egarens vilja, hor först och främst det förut (s. \~ n. 5) omför-malda, då egaren salt kristen träl '.

Till dessa fall torde äfven böra raknäs det, hvarom stadgas i Ög. G. 29 pr,5 hvilket ställe innehåller, att, om fri person gifter sig med fostre eller fostra, hvilken egaren sagt vara fri, egaren deri-genom har förverkat sin eganderätt till den sålunda bortgifta trålen.

1 Huru nära skvldskapen skulle vara är ej uttryckligen uttaladt. Möjligen var tredje led gränsen.

2 Ög. Æb. 2o. I. slutet.

3 Upl. Æb. 19. »Nu takær fræls man o frælsæ kono. mæb lagh ol lanz ræt. ok mæb eghændæ wiliæ. afFlæ bön barn samæn. bæt barn a frælst wæræ. ok swa konæn ok allt bæt aff hænni fobis, sibæn.»

4 Upl. Kpm. 3. pr. »Nu sæl kristin man kristmen. ok ær \>o hans bræll. ba wærbær bæn fræls sum saldær ær mæb fie salu. ok hin taki wær£ sitt atær sum kiöpte. ok er ængin bot at. ok wæri aldrigh o fræls sibæn.»

5 Detta stadgande lyder sa: »Nu takær man fostra sin ok bibær frælsa kunu ok kallar han frælsan uara. Nu bibær fræls man fostru ok bonde kalla håna frælsa uara: hauin bær firi giuit uan sinne ok bön uarin fræls ok alt bæt af Jiem kombær.»

Några andra sätt, än de nu anförda, på hvilka trål kunde befrias ur träldom, torde icke i Landskapslagarne förekomma.

Rörande dens ställning, hvilken blifvit befriad ur träldom (frælsgiui T), är för öfrigt att anmärka, att han, äfven om han blifvit ättledd, sjelf i flera afseenden var beroende af den, som befriat honom, och öfver hufvud intog en i viss nian underordnad ställning2. Deremot qvarstod detta beroende icke for den ur träldom befriades barn;!.

Hvad derefter angår frågan om träldom ens fullständiga och slutliga försvinnande ur var rätt, sä brukar detta dateras frän k. Magnus Krikssons stadga i Skara är 1335. Denna stadga, som utfärdades Lödhordaghin firi Kyndilmessu dagh» (d. 28 Januari) nämnda är och som är ställd till allum Wæs-götum» innehåller4 i nionde punkten: At min herra Konongen; Gvdz heder, Jungfru Sancta Maria til roo oc nadhe, sinæ kæra

1 Det skulle emellertid kunna ifrågasättas, huruvida hvar och en, som förut varit trä!, betecknades med detta uttryck eller huruvida det möjligen användes blott om den, ät hvilken friheten blifvit skänkt. — Det kan i detta sammanhang anmärkas, att i Vg. II. Dr. 7 det säges: »han heter skunkufalz ma[>er ær f>ræl hauir varit». Schi.vtkr i Gl. (v. d. o.) förklarar ordet vara »en smädetitel, som gafs at en frigifven träl», men förklarar sig på detta ställe icke känna ordets ursprung. I àcn allm. Ordb. anmärker han emellertid att det i svenska och danska dialekter förekommande ordet »skunk» kunde gifva anledning att anse ordet »skunkufalzma^er» betyda »en menniska som fallit ned från taket». »Men», tillägger han, »hvad sammanhang en sådan bem. skulle hafva med det bruk som blifvit gjordt af d. o., är svårt att inse.» - Man skulle emellertid möjligen kunna föreställa sig, att folkspråket med detta drastiska uttryck betecknat en menniska, hvars egenskap af frihet icke var ursprunglig eller medfödd, utan så att säga »fallit ur skyn».

2 Jfr Vg. I. Mdr. 2. »Seal maljer ætlæddan man. aptær bötæ.]>xn an-nöjioghær havir farit [varit] lian [a] aptær bötæ mæji niu marchum arvæ bot. ok sex mærkum ajtt.erbot. swa sum ættæfiæn man. firi vtæn halvæ ættærbot. firir. \iv at ætt hans ær half [>rælær. ok frelsgiwar;» vidare, Gb. 4., der stad-ganden gifvas om beloppet af vingæf och hindradaxgæf i olika fall. — Om utöfvandet af giftomannarätt tor frigifven qvinna se Vg. II. Add. 8. -- [fr ock Eriksen, a. st. ss. 91 o. 92.

a Till stöd härför kan bland annat anföras Vg. I. Gb. 4. pr. -bar frælsgiui ættaf>æ kono----------barn ficrræ skolu

ætboren væræ.»

4 Stadgan, hvars original fanns i Riksarkivet före slottsbranden 1697, är a! Hadorph i hans är 1687 jämte Bjärköarätten utgifna samling af' »Konunga Stadgar,) tryckt, enligt uppgift efter original. Efter Hadorph är öxn senare i Svenskt Diplomatarium. 3106 återgifven.40 I. S. LANDTMANSON

Fadhurs Siæl, oc Fadhurs broþors, hauer þæt til Ræt oc Lagh giwit, at alt Mankyn ælder qwinkön, sum i Wæsgözko ældir Wærinsko Laghsaghu födhes af krisnum Manne ældir kono, maa aldrigh þræl ælder ambut wæra alder þetta namn bæra; Ty at swa sum Gvdh frælste oos, frælsa af hædne oc hædhjn dom, sua haffwer oc han þem frælsat, oc fyr næmdir Konungir med». — Härvid kan emellertid anmärkas, att räckvidden af det »aflysande» af träldomen, som denna stadga innehåller, i vissa afseenden kan synas inskränkt dels derigenom, att den, efter hvad den sjelf uttalar, endast är gifven för »Wæsgözko» och Wærinsko [Wærmsko?] Laghsaghu», dels derigenom, att stadgan efter ordalydelsen endast angår dem, som födas af kristen man eller qvinna. Hvad nu beträffar den förra af de nämnda inskränkningarna, så antages det väl vanligen, att träldomen numera fanns qvar endast i dessa landsdelar. Och det synes ock sannolikt, att den i öfriga delar af landet redan förut upphört, dels i följd deraf, att, såsom förut är anfördt, antalet af frigifningar allt mera tillvuxitJfr Geijer, Sv. F. Hist. D. 1. kap. 7. , dels på grund af särskilda stadganden i de senare lagarneI detta afseende kan anmärkas, att det förut anförda stadgandet i **Upl.** Kpm. 3. pr. i alla händelser går i samma riktning, som Magnus Erikssons stadga. . — Hvad åter angår den senare inskränkningen, enligt hvilken det kunde synas, som om i fråga om dem, hvilka icke blifvit födda af kristen fader eller moder, träldomen skulle qvarstå, så torde det väl med någorlunda stor säkerhet kunna antagas, att vid denna tid äfven trälbefolkningen öfver hufvud var kristen. På grund häraf synes man, äfven om fullständig bevisning derför icke kan anföras, vara berättigad att antaga, att efter Magnus Krikssons stadga träldomen upphört att finnas till i vårt land.

*

Slutligen återstår att i sammanhang med framställningen af den egentliga träldomen med några ord beröra äfven den frågan, huruvida den afart af träldom i vidsträcktare mening, som betecknas med uttrycket lifegenskap, någonsin fått insteg i vårt land. Lifegenskapen rådde vid denna tid i en stor del af Europa och har på vissa ställen qvarstått ända in i nu innevarandeårhundrade. Hvad vårt land beträffar, kommer Calonius efter en undersökning af frågan (ss. 176—182) till det resultat, att någon lifegenskap icke förekommit enligt vår äldre rätt; och utan tvifvel måste detta anses vara riktigt. Och icke häller sedan har någon lifegenskap hos oss varit i lag stadgad eller erkänd. Emellertid bör det icke förbises, att under en något senare tid, sedan efter frälsets uppkomst ett länsväsende hade börjat i viss mån utbilda sig, spår kunna skönjas af en tendens till införande äfven hos oss af ett slags lifegenskap. Säkerligen finner man bevis på tillvaron af sådana sträfvanden i stadgandet i **Kr. Landslag** Jb 26. 1. »Haui oc engin waald landboen lenger halda æn bolags tekkia wte ær och iordhægandenom ær laglica tilsakt, wtan landboen wili meth goduilia qwar blifua.» Men dessa sträfvanden blefvo utan framgång. Och Sveriges från äldsta tider fria bondeklass har haft kraft att, om också stundom under hårda strider, till våra dagar bevara sin gamla sjelfständighet.

*

Rättelser.

S.

6

r.

5

nedifr.

står:

quo

läs:

quæ

»

9

»

13

uppifr.

»

tiden

»

tider

»

11

»

22

»

»

præfecturum

»

præfecturam

»

»

»

»

»

»

tertiam

»

tertium

»

30

»

9

»

»

der

»

den

»

33

»

7

nedifr.

»

II. Gb. 10. 1. 11.

»

II. Gb. 10. 0. 11.

århundrade. Hvad vårt land beträffar, kommer Calonius efter en undersökning af frågan (ss. 176—182) till det resultat, att någon lifegenskap icke förekommit enligt vår äldre rätt; och utan tvifvel måste detta anses vara riktigt. Och icke häller sedan har någon lifegenskap hos oss varit i lag stadgad eller erkänd. Emellertid bör det icke förbises, att under en något senare tid, sedan efter frälsets uppkomst ett länsväsende hade börjat i viss mån utbilda sig, spår kunna skönjas af en tendens till införande äfven hos oss af ett slags lifegenskap. Säkerligen finner man bevis på tillvaron af sådana sträfvanden i stadgandet i **Kr. Landslag** Jb 26. 1. »Haui oc engin waald landboen lenger halda æn bolags tekkia wte ær och iordhægandenom ær laglica tilsakt, wtan landboen wili meth goduilia qwar blifua.» Men dessa sträfvanden blefvo utan framgång. Och Sveriges från äldsta tider fria bondeklass har haft kraft att, om också stundom under hårda strider, till våra dagar bevara sin gamla sjelfständighet.

*

Rättelser.

S.

6

r.

5

nedifr.

står:

quo

läs:

quæ

»

9

»

13

uppifr.

»

tiden

»

tider

»

11

»

22

»

»

præfecturum

»

præfecturam

»

»

»

»

»

»

tertiam

»

tertium

»

30

»

9

»

»

der

»

den

»

33

»

7

nedifr.

»

II. Gb. 10. 1. 11.

»

II. Gb. 10. 0. 11.